

Stenogrammid

XIII Riigikogu, II Istungjärk, täiskogu korraline istung

Teisipäev, 22.09.2015, 10:00

Toimetatud

10:00 Istungi rakendamine

1. 10:03 Õiguskantsleri 2014.–2015. aasta tegevuse ülevaade

2. 12:03 Riigikogu otsuse "Riigikogu otsuse "Riigieelarve kontrolli erikomisjoni moodustamine" muutmise" eelnõu (87 OE) esimene lugemine

3. 12:05 Politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu (48 SE) esimene lugemine

4. 12:34 Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu Vabariigi Presidendi valimiskorra muutmiseks (18 SE) esimene lugemine

10:00 Istungi rakendamine

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Tere hommikust, lugupeetud Riigikogu! Alustame Riigikogu täiskogu II istungjärku 2. töönädala teisipäevast istungit. Tähelepanu, kolleegid! Kas Riigikogu liikmetel on üle anda eelnõusid või arupärimisi? Kolleeg Mihhail Stalnuhhin, palun!

11:58 Mihhail Stalnuhhin

Austatud härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Annan Riigikogu menetlusse kinnisasja omandamise kitsendamise seaduse täiendamise seaduse eelnõu. Kuna sellest oli pikalt juttu alles möödunud neljapäeval, siis teie loal ma selle sisu kordama ei hakka. Aga mul on üks soov. Ma liitun nimelt maaelukomisjoni sooviga, mis siin neljapäeval välja öeldi, et juhatus saadaks võimaluse korral selle eelnõu mõnda teise komisjoni, määraks juhtivkomisjoniks mõne teise. Ma arvan, et 15 aasta jooksul seda eelnõu 13 korda arutades on maaelukomisjon sellega juba väga hästi kurssi saanud. Aitäh!

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Aitäh! Rohkem soove eelnõusid või arupärimisi üle anda ei ole. Seega olen vastu võtnud ühe eelnõu. Riigikogu juhatus otsustab selle menetluse vastavalt kodu- ja töökorra seadusele.

Nüüd teated. Täna pärast täiskogu istungi lõppu toimub siin istungisaalis teaduse ja innovatsiooni toetusrühma asutamiskoosolek, kokkukutsuja on Laine Randjärv. Samuti toimub siin Eesti – Pärsia lahe riikide parlamendirühma koosolek, mille käigus valitakse parlamendirühmale uus esimees seoses Hannes Hanso siirdumisega uuele ametikohale valitsusse. Palun kõigil parlamendirühma liikmetel pärast istungi lõppu saali jääda!

Head kolleegid, teeme palun kohaloleku kontrolli!

Kohaloleku kontroll

Kohal on 92 Riigikogu liiget, puudub 9.

---

1. 10:03 Õiguskantsleri 2014.–2015. aasta tegevuse ülevaade

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Läheme tänase päevakorra juurde. Esimene päevakorrapunkt on õiguskantsleri 2014.–2015. aasta tegevuse ülevaade. Head kolleegid, tutvustan teile lühidalt selle menetlust. Kõigepealt on õiguskantsleri ülevaade, mis kestab kuni 20 minutit. Järgnevad küsimused, igal Riigikogu liikmel on õigus esitada

ettekandjale üks suuline küsimus. Läbirääkimistel saavad osaleda fraktsioonide esindajad. Palun nüüd ettekandeks kõnetooli õiguskantsler Ülle Madise!

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Austatav Riigikogu! Kõik need 995 avaldust, kirja ja küsimust, mis on olnud Õiguskantsleri Kantseleis töös 2015. aasta esimese kaheksa kuu vältel, väärivad ühe või teise nurga alt tähelepanu. Seda ka siis, kui me pöördumat aidata ei ole saanud, sest õiguskantsleril ei ole selleks lihtsalt pädevust. Need peaaegu 1000 asja on võimalik jaotada eri lahtritesse: õigusnormide põhiseaduspärasuse kontroll ehk siis meie keskne ülesanne; arvamused Riigikohtule põhiseaduslikkuse järelevalve asjades; olukorra hindamine neis 150-s Eesti Vabariigi asutuses, kus inimesed viibivad oma tahte vastaselt; põhiõiguste tagamine Kaitseväge pataljonides, aga ka arestimajades, välismaalaste kinnipidamise keskustes, erihooldekodudes, nn erikoolides, laste turva- ja asenduskodudes, psühhiaatriaahaiglates ja mujal; asutuste suhtumine inimestesse ehk hea halduse tava järgimine (jälle omaette lahter); laste ja noorte õiguste kaitse edendamine; suhteliselt uue valdkonnana julgeoleku- ja jälitusasutuste poolt isikuandmete varjatud töötlemise kontroll; kohtunike distsiplinaarvastutus; põhiõiguste kaitse internetis, internetivabadus ja väga palju muud. On ka selliseid töid, mis on vajalikud näiteks valitsuses sõnavõtmiseks või mõnes Riigikogu komisjoni arutelus osalemiseks, ent mis selles statistikas ei kajastu. Üldiselt püüame probleemide lahendamisel kaasa rääkida niipea, kui probleemid ilmnevad. Leian, et see on riigimehelik. Parem on probleemidele tähelepanu juhtida kohe, mitte oodata, kuni käes on juba päris halvad tagajärjed.

Eile oli põhiseaduskomisjonis võimalik peaaegu kõiki nimetatud töövaldkondi arutada. Täna komisjoni selle minu arvates sisulise arutelu eest! Siin Riigikogu täiskogu ees puudutaksin küllalt põgusalt viit teemaderingi: tasuta kvaliteetse põhihariduse kättesaadavus, internetivabadus ja põhiõiguste kaitse internetis, olukord kinnistes asutustes, erakondade rahastamise kontroll, õigusloome korraldus ja kodanikuühiskonna julgus ühiskonna asjades sõna kaasa öelda.

Ettekanne põhiseaduspärasest juurdepääsust heale ja tasuta põhiharidusele on juba Riigikogu liikmete laual ja seda ma detailselt lahkama ei hakka. Tahan aga rõhutada, et senine põhihariduse korraldus, mis hõlmab muu hulgas pooltasuta linna- ja vallakoole, õpilasi valivaid munitsipaalrakoole ja sulgemishirmus maakoole, ei pruugi olla kestlik. Seda eriti olukorras, kus õpetajate prestiiž, palgatase ja koolide varustustase vajab kogu aeg parandamist. Iga laps peab põhiseaduse kohaselt saama oma võimetele ja vajadustele vastava korralduse tasuta põhihariduse ja seda sõltumata elukohast, vanemlikust hoolet, jõukusest, ka emakeelest.

Jah, tegemist on emotsionaalselt üli- ja ülelaetud teemaga, mida mõistlikult arutada on keeruline, kui mitte peaaegu võimatu, sest meil kõikidel on selle teemaga kokkupuude. Haridus ja kasvatus on teadagi teemad, mille kohta on igal normaalsel ühiskonnaliikmel oma arvamus ja sageli kaljukindel. Rõhutan, et üles kerkinud probleemide lahendus ei ole ega ei tohi olla nivelleerimine. Ühestki eluvaldkonnast ei ole ju eetilise mõeldi nõnda, et parem hakkab pelgalt sellest, et kellelgi teisel kuskil hakkab halvem.

Kadedus ja kahjurõõm teadagi ei ole midagi, mille üle uhkust tunda. Ent just see äärmine tundlikkus, millele pea iga hariduskorralduse parandamise ettepanek pörkub, kinnitab selle teema laiapõhjalise arutelu vajalikkust siin Riigikogus ja kui teie, austatud rahvaesindajad, seda õigeks peate, siis olulise tähtsusega riigieluküsimusena.

Heade koolide tagasitõmbamine, eraalgatuse pärssimine, süvaõppe kaotamine ja vanemate tõrjumine laste koolielust on absoluutselt lubamatu. Sellest ei ole teie esitatud ettekandes silpigi, ent hirmul on juba olnud suured silmad. Seegi kinnitab laiapõhjalise rahuliku arutelu vajadust. Küsimus on ju selles, kuidas anda tasuta parim mõeldav haridus ka – ma ei tahaks seda sõna kasutada, aga tuleb – nn tavalisele lapsele. Neid on meil nagu igas normaalses ühiskonnas õnneks enamik. Ühiskond üldiselt seisab – ma veel kord ei tahaks seda sõna kasutada, aga siiski – tavalise inimese peal. Õnneks enamik inimesi on tavalised, samas erilised oma ainukordsel moel.

Kuidas teha nõnda, et iga vanem võib lapse julgelt saata kodulähedasse kooli, seejuures tundmata, et nii toimides on ta midagi lapse heaks tegemata jätnud? Lahendused on Riigikogu kätes. Ükski neist ei ole lihtne ja seepärast ei saa ka teha ettepanekut, et lõpetage see või teine praktika otsekohe, muutke just seda seadust. Kõik niisugused n-õ lahendused viivad pigem halbade tagajärgedeni laste arvel. Üks võimalus aga on julgelt ja piisava etteteatamise ajaga koolivõrk ja selle rahastamine üle vaadata. Õnneks on Eestis terve hulk ja võib-olla isegi enamik n-õ tavalisi koole – jälle see sõna "tavaline" –, kes ei trooni eksamidetabelites, ent nad teevad oma õpilastega sarnaselt õpilasi valivate koolidega

suurepärast tööd. Möödunud nädalal võõrustasime Läti, Leedu, Soome ja Rootsi ombudsmani ning muu hulgas käisime külas Lilleküla gümnaasiumis. Hea kool! Tuhande lapse hulgas kümnendik on sellised lapsed, kelle emakeel ei ole eesti keel, ja muide, enamikul neist ka mitte vene või ukraina keel. Enim on selle kümnendiku hulgas hoopiski itaallastest õpilasi, lisaks noormees Sri Lankalt ja jaapanlane ning on ka usutunnistusest moslemeid. Autahvilil nägime ühe parima tulevase gümnaasiumilõpetaja pilti, see on puhtalt viieline õpilane Lõuna-Aafrika Vabariigist. Kõik õpivad eesti keeles, kooli õhkkond on hea. See ei ole ainus seesugune näide, kindlasti olete teie Eestis liikudes ka paljudelt midagi sellist kuulnud. Siit väike vihje neile, kes arvavad, et Eestis ei suudeta sõjapõgenike lapsi eesti keeles õpetada. Suudetakse küll ja kui nad siin on, siis põhiseadus suisa nõuab seda.

Haridus ei ole ainus tugevaid tundeid tekitav teema. Eks neid populistlikel kaalutlusil kehtestatud keelde, piiranguid ja karistusi jõua ka õiguskantsleri lauale ning ääretult keeruline on nendest kõnelda ratsionaalselt, mõistuse keeles. Oleme alustanud vastuse otsimist küsimusele, kas ikka saab solidaarsusega õigustada olukorda, kus väikeettevõtja tasub töötuskindlustusmakset, ent tööta jäädes hüvitist ei saa. Või kas väidetavad tehnilised probleemid sotsiaalmaksu arvestamisel õigustavad olukorda, kus loomeinimesed, kes saavad oma töö eest tasu paar korda aastas või veelgi harvem ning tasuvad seejuures ettenähtud määras sotsiaalmaksu, on ikkagi tervisekindlustuseta. Töö 21. sajandil kõigis oma nüanssides ja arengutes on valdkond, milles me püüame kõiki asjatundjaid ja huvitatuid osalema kutsudes selgust saada, et osata argumenteeritult vastata meile esitatud põhiseaduslikkusega seotud küsimustele.

Austatav Riigikogu! Viimastel kuudel on meil käsil olnud hulk internetivabaduse ja internetis põhiõiguste kaitsega seotud probleeme. Väga lühidalt: intellektuaalomandi kaitse vajab täiesti uut lähenemist nii Eestis kui ka mujal Euroopas ja kogu maailmas. Tühja kasseti tasu laiendamine ei pruugi seejuures olla parim tee. Kuidas teha nii, et autorid saaks loomingu eest õiglast tasu, ent samal ajal oleks võimalikult paljudel juurdepääs internetis olevale teabele ning loomingu viljadele? Kuidas kaasata võimalikult paljud leiutama ja looma? On selge, et vanade, analoogtehnoloogiaaegsete lahenduste jõuga tänapäeva vedamine teeb pigem halba kui head.

Teine teema, jälle väga aktuaalne: kuidas riik kogub sideandmeid ja muid andmeid, mis liiguvad internetis. Oleme selle Õiguskantsleri Kantseleis heade nõunikega läbi arutanud ja jõudnud järeldusele, et ei pea kuigivõrd piirama riigi võimalusi seda informatsiooni koguda, sest riik peab olema võimeline kuritegevust tõkestama ja avastama. Keskenduda tuleks kontrollimehhanismidele ja sellele, et nende andmete kuritarvitamine oleks välistatud või kui see toimub, siis kiiresti tuvastatav.

Veidi ka olukorrast kinnistes asutustes. Väga sageli küsitakse, kas haiguse tõttu enesele ja teistele ohtlike inimeste ning vangide õiguste kaitsele on vaja aega ja raha kulutada, kui nii palju – jälle! – tavalisi, häid inimesi on ränkade muredega kimpus. Väga lihtne oleks vastata, et Eesti on võtnud sellise rahvusvahelise kohustuse – mis parata, ehk ei tahagi, aga peab. Aus vastus on siiski see, et kõikidesse inimestesse tuleb suhtuda nende väarikust alandamata. Ka siis, kui nad ise ei saa või ei taha väarikad olla. See on Eesti ühiskonna ja selle aluskokkuleppe, põhiseaduse tuum. Üks elu ei tohi riigi silmis olla rohkem elamist väärt kui teine. Ka paljudel raskesti kasvatatavatel lastel on võimalik aidata ühiskonna tegusaks liikmeks saada, kui neid kannatlikult just nimelt väarikalt kohelda. Enamik vange saab vabaks ja peaks tahtma ning suutma alustada valgelt lehelt õiguskuulekat elu. Osa psüühikahäirega inimesi paraneb, kas või nii palju, et saab enam-vähem omal käel hakkama. Oleme oma avaldajatele ikka selgitanud, et moraalseid valikuid aitab hästi läbi tunnetada enese kujutlemine kellegi teise, võib-olla kellegi nõrgema või tema lähedase rolli.

Tõsine probleem, mis nendest asutustest vastu vaatab, olgu see Valkla Kodu või ka politsei arestikambrid, on personali nappus ja alamotiveeritus. Sellest johtuvalt on hiljutigi olnud kurbi intsidente, kus keegi on neis tingimustes endalt elu võtnud. Ja on ka neid juhtumeid, kus mu nõunikud näevad, et inimesed, keda osav tegevusjuhendaja võiks näiteks hooldekodus aidata nii kaugele, et nad saaksid ühel hetkel endaga enam-vähem ise hakkama ja sellest asutusest lahkuda, ei jõua selleni põhjusel, et sellist personali lihtsalt ei ole.

Põhiseaduskomisjonis arutlesime pikalt selle üle, et kahes laste turvakeskuses peetakse sõltuvushäiretega ja lihtsalt vanemliku hooleta lapsi sageli kinni läbisegi. Ent seadust selle kohta pole. Otse öeldes, need lapsed on seal seadusliku aluseta. Asutused ei ole selles süüdi, aga juba kuus aastat on jäänud nii nende laste seal hoidmine kui neile pakutava teenuse standard ja kirjeldus seaduses reguleerimata. Rõhutan veel kord, need asutused on vajalikud ja inimesed, kes seal nende sageli raske saatusega lastega töötavad, teevad väga head tööd ja annavad oma parima.

Head rahvaesindajad, erakondade rahastamise vallast siinkohal vaid üks küsimus. Nimelt, käesoleva aasta maikuu otsustas Erakondade Rahastamise Järelevalve Komisjon lõpetada oma ettekirjutuste avaldamise veebilehel enne kaebetähtaegade möödumist või siis kohtulahendi jõustumist. Seadus seda ei nõua. Tõlgendus, mis niisugust teabe varjamist, avalikkusele väga huvipakkuva info varjamist justkui lubaks, tundub päris kunstlik.

Lõpetuseks kolm arutluskäiku õigusloomest. 2011. aastal andis Riigikogu valitsusele suunise: kõik seaduseelnõud tuleb nendega, kes asja tunnevad ja keda seadus hakkab puudutama, hoolikalt ja siiralt läbi arutada, seaduse mõju peab olema hinnatud ja Riigikogule esitatud. Tundub, et seda otsust täidetakse peamiselt vähem oluliste seadusmuudatuste puhul ja siis, kui on aega. Tõeliselt oluliste, ühiskonda muutvate seaduseelnõude puhul tavaliselt aega ei ole ja siis valitsus seda Riigikogu otsust ei täida. Selgi kevadel seadustati teatavasti maksutõusud, et rahastada senisest oluliselt tugevamat sotsiaalset turvavõrku, mida valimistel valijatele lubati ja mis valijate toetuse sai. Võimalik, et selliste maksutõusudele alternatiive ei olnudki, ent liialt paljudele jäi tunne – seda ka meie poole pöördunud ettevõtjatele –, et valitsus eiras Riigikogu suunist ja tegelikult neid viisakalt ära ei kuulunud. Tõendina saadeti mulle ühe kirja koopia. Ühel reedesel õhtul kell 23.44 saabus ettevõtjatele teade, et avaldage palun paari päeva jooksul arvamust selle, tolle ja kolmanda maksumuudatuse kohta.

Meieni jõudnud avaldustest nähtub veel üks küllalt kurb asi. Eesti on kahjuks jõudnud sinnani, et ka meil on hakatud juriidiliste nõksudega, ähvardustega kodanikuühiskonna arvamusi tasalülitama.

Ennekõike tuleb see välja oluliste kinnisvaraarenduste ja detailplaneeringutega seoses.

Kinnisvaraarendajate esindajad, sageli lugupeetud vandeadvokaadid, esitavad mõne planeeringu kohta vastuväiteid esitavatele isikutele, tavaliselt siis piirkonnaseltsidele, agressiivses vormis kahjuhüvitusnõudeid. Nende nõuete perspektiivikus kohtu silmis on teadmata. Pigem on tõenäoline, et sellelt piirkonnaseltsilt, kes püüab avaldada oma arvamust kavandatava avaliku ruumi kohta, niisugust kahju välja ei mõistetak, ent need inimesed tegutsevad oma kohaliku kogukonna ja piirkonna arengu nimel vabast ajast, töö ja pere kõrvalt ning enamasti on nad juriidiliste eriteadmisteta. Tagajärg on, et meieni jõudnud kaebused ja muud signaalid ütlevad seda, et tahtmine näiteks planeeringumenetluses, kus avatud menetlus peaks olema norm, kaasa rääkida on kahanenud. Oleme saanud ka koopiaid niisugustest advokaatide ähvarduskirjadest. Tahan rõhutada, et isegi õigusliku sisuta ähvardus on ähvardus ning selle vahendamine on samuti ähvardus, mitte õigusabi.

Päris lõpuks kinnitan teile, et jõudumööda püüame kaasa aidata Eesti õiguskorra kindlustumisele ja õigusloomelise asendustegevuse lõpetamisele. Otsused neis asjades on Riigikogu kätes. Ikka veel, vaatamata sellele, et aastaid on sellest räägitud, ei mõisteta, et seaduste ümberkirjutamine pelgalt normitehnilise ilu nimel toob kaasa kulu. See ei koorma ainult riigieelarvet, vaid tähendab kulutusi ka kohtus käimisele, koolitusele, uue sõna- ja normijärgiga harjumisele. Seadus on ikkagi vahend, mitte eesmärk. Siin on kaks kontrollküsimust. Kui tohib austatud rahvaesindusele soovitada, siis võib-olla oleks mõistlik neid pea iga teie lauale jõudva eelnõu puhul küsida.

Kas seda probleemi, mille lahendamiseks normi kavandatakse, ei oleks tekkinud või oleks see kohe lahenenud, kui see kavandatav norm oleks kehtinud? Ja teiseks, mis juhtuks, kui uut normi ei kehtestataks? Esimese küsimuse üle arutledes on lihtne vältida odavat populaarsust taotlevat kurjavõitu normiloomet, millest riigipea kõneles nädal tagasi Riigikogu sügisistungjärgu avakõnes, ehk siis kriminaalpopulismi. Aus vastus teisele küsimusele, kas juhtuks midagi halba, kui seda või teist normi ei kehtestataks, aitab ära tunda ja ära hoida ülemäärase normiloomet. Vihjan siin nendele arvukatele koodeksitele, mis tegelikult ei ole mõeldud muutama mitte ühiskonnaelu, vaid üksnes sõnu, mõisteid ja normijärge ja mis sellisena põhjustavad ennekõike kulu, tegijatele aga kindlasti ka loomis- ja omandirõõmu.

Olukorraga, kus seaduse rakendumine ei ole läbi mõeldud, seadust muudetakse sõnamurdlikult või koguni arvatakse, et küll kõik loksib ise paika ja ega me kohe karistama ei hakka, samuti katsetega õiguspärane ootus normitehniliste kavalustega ära võtta ei peaks leppima, sest Eestis peab saama elada riiki ja õiguskorda usaldades. Tänan!

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Aitäh, lugupeetud õiguskantsler! Teile on ka hulgaliselt küsimusi. Kolleeg Priit Toobal, palun!

11:58 Priit Toobal

Aitäh, lugupeetud aseesimees! Lugupeetud õiguskantsler, aitäh selle ettekande eest ja eilse arutelu eest põhiseaduskomisjonis! Minu küsimus läheb mõnevõrra kokku teie ettekande viimases osas räägituga ja puudutab samuti mingis mõttes liigset õigusloomet, nimelt herjamist. Sellest hoidumist on viimastel nädalatel meile südamele pannud nii president siitsamast kõnepuldist kui ka Riigikogu esimees. Kuidas teile tundub, kas seadusloomet on tarvis muuta, et seista vastu nendele küsimustele ja väljaütlemistele, mis on viimastel nädalatel ka seoses pagulaste teemaga avalikkuses üles kerkinud?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Suur tänu! Eile sattusin kuulama Vikerraadio saadet pealkirjaga "Vastasseis", kus selsamal teemal arutlesid Markus Järvi ja Mall Hellam. Minu meelest kõlas seal palju kaalukaid argumente. On võimalik, et herjamise kriminaliseerimine ehk solvangute ja ähvarduste sidumine kriminaalkaristusega ka juhul, kui sellega tegelikult ei kaasne otsest ohtu kellegi elule, tervisele ega varale, tekitaks ühiskonnas täiendavaid probleeme. Eks need teemad tuleb kõik läbi kaaluda. Teiselt poolt on Eesti endale võtnud kohustuse kriminaliseerida nn vihakõne ehk seesama herjamine laiemalt, kui see on praegu, mil tegelikult seadus vist küll õieti kedagi äärmiselt jõhkraid ähvardusi pillamast tagasi ei hoia. Valikud ja nende kaalumine on Riigikogu kätes. Ja siin on õige mitu võimalust. Kui vaadata karistusseadustikku, siis seal on olemas ähvarduse paragrahv ja millalgi on sealt välja jäetud solvamise paragrahv. Üks võimalus on arutleda selles võtmes. Kui jääda siin isikute kaitse võimalustega eraõiguse piiresse, nagu see on praegu, siis tuleb täpsemalt läbi mõelda, kuidas saada jälile nendele inimestele, kes internetti kasutades vägivaldale ja vihkamisele üles kutsuvad.

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Heimar Lenk, palun!

11:58 Heimar Lenk

Aitäh! Lugupeetud esineja, te nimetasite mitmeid ühiskonnagruppe, kelle huve te kaitsete. Te ei nimetanud aga sundüürnikke, seda suurt, rohkem kui 100 000 inimesest koosnevat elanikegruppi, kellelt omandireformi käigus võeti vägivaldselt ära kunagi neile seaduslikult antud kodud. Riik ei ole tänase päevani üürnike liidu andmetel ühelegi sundüürnikule tema kannatusi, sh materiaalselt kahju kompenseerinud. Kas te olete valmis seda küsimust uuesti arutama näiteks üürnike liidu esindajatega? Ja mis te arvate, kas peaks nendele inimestele siiski kodu kaotamise hinna ehk selle rahalise kulutuse, mis nad pidid tegema vabaturu hinnaga omale uut kodu muretsedes, kompenseerima? Kas peaks sellega tegelema?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Tänan! Kui keegi pöördub meie poole küsimusega põhiseaduslikkuse järelevalve või selle kohta, kas riigi- või kohaliku omavalitsuse asutused on nendega suheldes järginud hea halduse tava, siis loomulikult me suhtume sellesse pöördumisse täie tõsidusega. Ja kui tarvis, kuulame inimese või kui pöördujaks on ühendus, siis selle ühenduse esindajad ära ja arutame küsimust. Nii et kui soovitakse pöörduda, siis loomulikult me tegeleme sellega. Üldiselt on kirjadevoos selle valdkonna ja üleüldse omandireformi valdkonna kaebuste hulk kõvasti vähenenud, neid on olnud mõned üksikud. Küsimus sellest, kas omandireform sellisel kujul on põhiseaduslikkuse järelevalve korras vaidlustatav – arvan, et ei ole.

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Marika Tuus-Laul, palun!

11:58 Marika Tuus-Laul

Aitäh! Austatud proua õiguskantsler! Minu küsimus puudutab taas e-valimisi. Te olete üks selle süsteemi loojatest. Me teame, et osa rahvast ning paljud eksperdid ja välismaised IT-meeskonnad väidavad, et need valimised ei ole turvalised ja need valimised ei ole läbipaistvad. Küsitakse näiteks, kuidas sai nii olla, et üle 60-aastaseid e-hääletajaid oli tublisti üle kahe korra rohkem kui noori – neil pidid ju käepärast olema moodsad arvutid, et e-hääletada. Teame ka, et väga massiliselt hääletati igasugustest

riigiasutustest. Siseministerium oli esimesel kohal, järgnesid Elion, Maksu- ja Tolliamet, pangad, näiteks Swedbank, Eesti Energia, Keskkonnaministerium jne. Ma küsin teilt, kuidas teie kommenteeriksite neid näiteid. Kui läbipaistvad need valimised on ja kas valimisvaatlejatele need üldse on vaadeldavad?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Täna! Praeguse seisuga mõtlevad kõik riigid, kes suudavad pakkuda usaldatavat kaugidentifitseerimist, ka interneti teel hääletamise sisseadmisele. Seda lihtsal põhjusel, et inimesed on väga mobiilsed. Need riigid, kes kasutavad kontrollimata keskkonnast saadetud tavalisse postkasti pandud kirja teel hääletamist, on jõudnud järeldusele, et see on erakordselt ebaturvaline. See sisaldab kõiki neid ohte, mis on elektroonilise hääletamise korral, ent samal ajal on mängus veel lisaprobleemid, mis ei ole üldse lahendatavad. Nii et tõenäoliselt interneti teel hääletamine siiski on tulevik.

Selles osas on teil õigus, et tuleb iga kord väga põhjalikult läbi mõelda selle süsteemi audit, selle usaldusväärne ja sõltumatute ekspertide abil kindlustamine, et elektrooniline hääletussüsteem töötab täpselt nii, nagu mõeldud on, et kõik hääled arvestatakse nii, nagu need on mõeldud, ja loetakse õigesti. Seni on kasutatud sõltumatuid rahvusvahelise sertifikaadiga audiitoreid, kes kaotaks kohe oma töö, tunnustuse ja sissetuleku, kui nad oma hinnangutes eksiksid. Seni niisuguseid probleeme ei ole olnud. Tähelepanu selles küsimuses aga ei tohi ühelgi hetkel minetada.

Mis puutub väliseksperitesse, kellele viitate, siis jah, olen nende tekste lugenud. Paraku puudub neil enamasti igasugune teadmine internetihääletusest. Nad toovad välja ja kannavad Eestile üle masinhääletusega seotud probleeme, mis on tegelikult hoopis teine valdkond. Samas on väga usaldusväärseid teadlasi, kes on Eesti interneti teel hääletamise süsteemiga tegelenud ja leidnud, et see toimib täiesti korra kohaselt. Õnneks on neid rohkem kui kriitilisi sõnavõtjaid ja nende teaduslik taust on ka ausalt öeldes tugevam. Rahul on olnud ka rahvusvahelised missioonid. Samal ajal ma arvan, et akadeemiline arutelu nende küsimuste üle on õige.

Nüüd küsimus sellest, kus hääletatakse. Siseministeriumi valitsemisala, samamoodi Justiitsministeriumi valitsemisala on teatavasti oma arvutipargi tsentraliseerinud, mis tähendab, et seal ongi tuhanded inimesed ühe ja sama laiendi taga. Ja sellele, et inimesed hääletavad, kasutades oma tööarvutit, mis on turvaline ja kus ei ole selle süsteemi kõige suuremaid riske, mis võivad olla piisava viirustõrjetarkvarata koduarvutites, ei saa tõenäoliselt küll midagi ette heita. Salajasuse aspekti ja selle kaitse meetmeid on põhiseaduspäraseks pidanud ka Riigikohus. Tõenäoliselt ei ole võimalik tagasi pöörduda selle juurde, et valimispäev on ainult pühapäev või ka mõned teised päevad ja et tuleb käia jaoskonnas hääletamas. See tähendaks valimisaktiivsuse päris tugevat langust. Inimesed on tänapäeval mobiilsed ning üldiselt nii valimisteooria kui riigiõigus ütleb, et selle muudatusega ühiskonnaelus tuleb riigil arvestada. Valimiste universaalsuse printsiip kaalub üles vanade traditsioonide järgimise soovi. Nii et minu seisukoht on, et elektrooniline hääletamine on põhiseadusega kooskõlas, ent alati tuleb jääda skeptiliseks, alati tuleb rakendada väga tõsiseid kontrollimeetmeid, et see püsiks turvalise, kindla ja ausana.

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Tarmo Tamm, palun!

11:58 Tarmo Tamm

Aitäh, juhataja! Proua õiguskantsler! Ma küsin teilt selliselt: riik *versus* omavalitsus, teemaks haridus. On tekkinud selline veendumus, et riik on parem hariduse andja kui omavalitsus. Eriti võime seda tunda gümnaasiumihariduse korraldamisel. Ja on ka kuulda, et see suhtumine võib põhiharidusele üle kanduda – et anname põhikoolidki riigile. Minu jaoks on põhiprobleem selles, et omavalitsuste rahastamine ja tegemata haldusreform on selleni viinud, et hariduselu ei ole ikka veel paika loksunud. Seda väidet, et riik on parem hariduse andja kui omavalitsus, ma mitte mingil juhul ei usu. Mida lähemal on kool lapsele, mida rohkem seotud kohaliku kogukonnaga, mida paremini kontrollitav-juhitav, seda parem. Ma arvan, et see on palju õigem. Mis on teie seisukoht, kas siin võib põhjus olla tegemata haldusreformis ja omavalitsuste alafinantseerimises?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Ilmselt tuleb eristada kahte tegurit. Üks on otstarbekus ja see on, austatud Riigikogu, teie hinnata. Teine on see, mida peab põhiseadus kohaliku elu küsimusteks.

Esiteks kohaliku omavalitsuse olemusest. Tundub, et avalikes aruteludes ei lähtuta ikka veel üheselt seisukohast, et kohalik omavalitsus ei ole mitte riigivõimu käepikendus kohapeal. Tema hakkama saamist ei hinnata sugugi selle järgi, kas ta suudab oma olemuselt riigielu küsimusi küllalt hästi lahendada. Põhiseaduse järgi on kohalik omavalitsus riigiga vertikaalne võimude lahususe suhtes. Ta ei kuulu valitsuse alla, ta ei kuulu täidesaatva võimu alla. Ta ongi kohaliku kogukonna oma valitsus. Nii oli see põhiseaduse tegemise ajal mõeldud ja see tähendab seda, et kohalik kogukond on kogukond, kes elab ühel hoomataval territooriumil, otsustab ise oma asju – neid probleeme, mis seal selle kogukonna lahendada on ja selles kogukonnas tekivad. Ennekõike mõtlen avaliku ruumi küsimusi, detailplaneeringuid, samamoodi seda, milliseid täiendavaid toetusi ja näiteks ka üritusi on kohalikul kogukonnal vaja. See on kohaliku omavalitsuse pädevus – asjad, mis sünnivad kohalikust kogukonnast. Mina isiklikult ei pea põhiseaduspäraseks mõtteviisi, mille kohaselt tuleks näiteks ääremaistelt, võib-olla peamiselt vanemas eas inimestest koosnevate valdade kogukondadelt omavalitsuslikud õigused ära võtta pelgalt sellepärast, et nemad ei jaks kooli pidada. Neil ei ole seal kooli jagu lapsi, aga see ei olegi nende kohaliku elu küsimus. Nad ei peagi jaksama. Jääb mulje, et kohaliku omavalitsuse reformi huvides viivitatakse haridusreformiga. Loodetakse justkui, et kui maakoolid on raskes olukorras, pessimistlikud ja kardavad kokkukukkumist, siis väga paljud vanemad, õpetajad ja lapsed reageerivad sellele sellega, et lähevad võimaluse korral ära linna, valivad mõne suurema kooli. Hoida niisugust olukorda pelgalt selleks, et oleks argument, mille alusel valdu sundliita – ma ei tea, kas see on laste parimates huvides, ja ma ei tea, kui otsekohene see on. Võib-olla on mõistlikum need kaks asja lahus hoida. Üks asi on koolivõrgu korrastamine, nii nagu seda on ette pannud näiteks Praxis, ja teine asi on kohaliku omavalitsuse reform. Vaevalt peab üks ääremaine väikevald olemagi täpselt samasuguste ülesannetega, nagu on näiteks Tallinna või Tartu linn. Ei pea! Eesti riigis on täiesti võimalik põhiseaduspäraselt kohaliku omavalitsuse olemusele ja ülesannetele läheneda. Kas riik on parem koolide pidaja kui kohalik omavalitsus või mõni eraõiguslik isik? Ma arvan, et niisugust paremusjärjestust ei ole võimalik luua. Fakt on see, et haridustoetuse ehk nn pearaha kaudu riik finantseerib osa haridusest. Ka teie laudadel on näha, kui suur probleem on see, kuidas finantseerida koolimajade ülalpidamist. Ka selles on riigi osa otse või kaude väga suur ja hariduse sisu kirjutab ette riik. See aga on, austatud Riigikogu, teie arutada, kas hariduse andmine on tänapäeval kohaliku elu küsimus või mitte.

Üldiselt ma arvan, et koolivõrgu aus ja piisava etteteatamise ajaga ümberkorraldamine nii, et laste huvid ei kannata, et õpetajad, lapsed ja vanemad saavad oma samme kindlalt seada – see tuleb hoida lahus kohaliku omavalitsuse reformist. Kui neid seotakse järgalt üksteisega, siis kardetavasti ei saa teoks mitte kumbki.

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Dmitri Dmitrijev, palun!

11:58 Dmitri Dmitrijev

Aitäh, austatud aseesimees! Austatud proua õiguskantsler! Õiguskomisjon arutab täna riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu, kus me lähtume muu hulgas ka endise õiguskantsleri seisukohast, kes märtsikuus BNS-i vahendusel teatas, et selline tõlgendus, mille kohaselt jäetakse võõrkeeles esitatud riigi õigusabi taotlus automaatselt läbi vaatamata üksnes taotluse keelenõude täitmata jätmise tõttu, võib olla vastuolus Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni eesmärkidega ning Euroopa Inimõiguste Kohtu senise praktikaga. Kas selles küsimuses on tehtud põhjalik analüüs ja kas teie arvamus ühtib endise õiguskantsleri seisukohaga?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Tänan! Teie sellekohane küsimus jõudis minuni ja ma suunasin selle nõunikule lahendada. Ma loodan, et te saate õige pea vastuse, ma praegu ei ruttaks ette.

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Kalle Laanet, palun!

11:58 Kalle Laanet

Aitäh! Austatud õiguskantsler! Minu küsimus puudutab herjamist *versus* kriminaalpopulismi. Kehtiva karistusseadustiku § 151, mis räägib vaenu õhutamise, näeb ju ette karistuse tegevuse eest, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses teatud tunnustega, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale. Tegelikult on meil selline paragrahv olemas. Minu teada õiguskaitseorganid ei ole küll veel algatanud ühtegi menetlust selle paragrahvi alusel ja sellest tuleneb ka minu küsimus. Enne, kui me hakkame jälle seadust muutma, kas ei oleks tark olemasoleva seaduse alusel tõkestada teatud tegevusi?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Ma arvan, et see on mõistlik lähenemine. Kui Riigikoguni jõuab eelnõu, mis paar aastat tagasi Justiitsministeeriumis kokku pandi, või mõni teine eelnõu või kui Riigikogus endas algatatakse herjamisele õiglaseks ja tulemuslikuks reageerimiseks vajalike muudatustega eelnõu, siis on igal juhul mõistlik igakülgne mõju analüüs, kaasates sellesse inimesi politseist, prokuratuurist, kohtutest ja kui Riigikogu soovib, siis ka meie majast. Päris palju inimesi on ka minu poole pöördunud küsimusega, mida ma teen, kui mind ähvardatakse ainuüksi selle eest, et osalesin sellel või teisel üritusel ja avaldasin viisakalt seda või teist arvamust. Ütle sina, tuttav jurist, mis ma teen! Millisesse kohtusse ma lähen või kas ma lähen hoopis politseisse? Ainus nõu, mis ma praegu oskan anda, on öelda, et mina ei läheks kuskile, sellel ei ole mõtet. Ma olen selle asja üpriski läbi mõelnud, Riigikogu otsustada on, kas see asi peab ikka nii olema.

11:58 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Mailis Reps, palun!

11:58 Mailis Reps

Aitäh, lugupeetud juhataja! Hea õiguskantsler! Te puudutasite täna oma ülevaadet andes ka haridusteemat ja väga palju kõneainet pakkunud arutelu teemal "Lapsevanemate initsiatiiv *versus* võrdsus". Te tõite välja, et teie arvates ei ole õige nivelleerida, tippe maha tõmmata, samas üsna suurtes kogukondades on muudatuste eesmärki just nii mõistetud. Võib-olla oleks võimalik selle teema juurde korraks tagasi tulla. Minu küsimus peab silmas erakoolide ümber toimuvat arutelu ja nüüd teie tehtud ettepanekut. Kas te ei vaata kujunenud situatsiooni õiguslikult nii, et me nivelleerime praegu lapsevanemate algatuse, initsiatiivi ja kogukondliku lähenemise haridusele ära?

11:58 Õiguskantsler Ülle Madise

Ma tänan! Kui silmas pidada reaktsiooni, mis sellele ettekandele järgnes, siis ma ütlen veel kord, et kui Riigikogu nõus on, siis võib-olla on selle teema arutamine olulise tähtsusega riigieluküsimusena siin saalis mõistlik. See reaktsioon on olnud väga tugevalt tunnetepõhine. Mõned inimesed ehk tundsid ennast kuidagi rünnatuna või et seda kitsukest tekki, kuhu alla pugedes on nendel õnnestunud sooja saada, tahab nüüd keegi neilt pealt ära rebida, aga ettekandest see küll ei tohiks tuleneda. Järelikult see äärmine tundlikkus on tingitud sellest, et Eesti hariduselus valitseb väga suur ebakindlus, inimestel on suured hirmud ja nad arvavad, et peavad pidevalt laste hariduse nimel võitlema. See vahest ei ole kõige parem ja kõige mõistlikum lahendus ühiskonnas. Teretulnud on hea nõu, kuidas inimestega sellel teemal kõnelda nõnda, et keegi ei tunneks, et temalt tahetakse raskustega kättevõidetud ära võtta. See ei ole lahendus, see ei saa ühelgi juhul lahendus olla. Ja seda ettepanekut ei ole kuskil esitatud. See ettepanek poleks põhiseaduspärane, see poleks õige ega ka õiglane. Kust niisugune väide liikvele on läinud, ausalt ei tea.

Üks põhjus, miks sai valitud ettekande vorm, on selle ettekande alguses kirjas. Kiiret ja lihtsat lahendust ei ole. Kui teha nõnda, et nendes süvaõppega koolides, kus praegu vanemate loodud sihtasutused rahastavad ühte osa õppekavas olevatest tundidest, oleks see kohe homsest absoluutselt keelatud, siis tagajärg on see – mõnes koolis on see kahjuks juba juhtunud, õnneks küll vist mitte meie ettekande tõttu –, et need tunnid paigutatakse koolipäeva lõppu. Juhul, kui neid tunde on andnud üks ja sama inimene, siis loomulikult suur osa õpilastest jääb nendest üldse ilma, isegi kui raha makstaks. Ja lõppkokkuvõttes saavadki nendest tegelikult õppekavasse kuuluvatest tundidest osa võtta vaid need lapsed, kelle vanemad maksavad. Nüüd on vanemal siis tõesti valik: kui maksad, siis saab laps selles tunnis käia ja teistega samas tempos õppida, kui ei maksa, siis hakka uut kooli vaatama. Ükski niisugune järsk kirvelahendus ei ole sobiv, sest see teeb lastele kahju ja tekitab ebakindlust juurde.

Haridus- ja Teadusministeerium on välja pakkunud, et vahest lõpetada erakoolidele tegevustoetuse maksmine ehk siis majakarbi ülalpidamise kulude tasumine. Riigile käib nende kulude katmine üle jõu ja ka kohalik omavalitsus on küllalt keerulises seisus, kui ta peab kõikide oma territooriumil olevate laste jaoks kooli ülal pidama ja samal ajal võib keegi teine asutada kõrvale erakooli. Nutikamad omavalitsused on ise enda kooli erakooliks teinud – saab lapsi valida ja veel raha ka juurde küsida. Aga seegi olukord ilmselt ei ole kestlik. See tekitab hirmsasti stressi.

Nii et veel kord: ma ei tea, kuidas seda mõistlikult ja mõõdukalt kommunikeerida. Võib-olla on mõistlik, kui Riigikogu tervikuna seda oma valijatega arutab, kui iga Riigikogu liige olukorda selgitab. Aga niisuguses stressis elamine, et kõik tunnevad ennast kogu aeg ohustatuna ja kardavad, kas kool ikka püsib, kas rahastus püsib – see ei ole kasuks ei lastele, õpetajatele ega vanematele.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Andres Herkel, palun!

11:59 Andres Herkel

Aitäh, härra juhataja! Austatud õiguskantsler, ma vahetan korra valdkonda. Nimelt te ütlesite väga põgusalt, et julgeoleku- ja jälitusasutuste kontroll on nüüd õiguskantsleri ametkonnas uus töövaldkond. Riigikogu liikmena ma tunnistan, et viimasel ajal ma jälgin murega, kuidas meie vastav komisjon on pigem taandunud formaalseks kui sisuliseks selle ülesande täitjaks. Aga kuidas õiguskantsleril see töö läheb ja kuidas te üldse hindate järelevalvet selles valdkonnas?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Täna! 1. juunil alustas meeskond tööd ja õige pea loodame selle töö esimeste tulemustega ka avalikkuse ette astuda. Seekord uuriti isikuandmete varjatud töötlemise ehk siis otse ja lihtsasti öeldes peamiselt pealtkuulamise ja kirjade lugemise regulatsiooni, seda, kuidas on selleks lube antud ja kas need materjalid jõuavad kohtusse. Ette rutates saab öelda, et mingisuguseid väga suuri või süsteemseid probleeme ei leitud. Üht-teist, millele tähelepanu juhtida, on, aga sellest siis, kui ka asjaomaste asutustega on need ettepanekud ja leiud läbi räägitud ja raport esitlemiseks valmis. Saan kinnitada, et me tegutseme sõltumatult ja minu hinnangul asjatundlikult. Nendest, kes seda tööd teevad, on üks inimene kaitsepolitsei ja teine prokuratuuri taustaga, mõlemad on valdkonnas hästi tuntud ja kaua töötanud. Nii et usun, et sõltumatu ja asjatundlik kontroll on meie poolt kindlasti tagatud ja see kontroll on sisuline.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Viktor Vassiljev, palun!

11:59 Viktor Vassiljev

Aitäh, härra juhataja! Austatud õiguskantsler! Kinnipidamiskohtades on kenake hulk inimesi, kellel on piisavalt vaba aega ja tahtmist koguda õiguslaseid kogemusi. Nii nad kirjutavad kümne lehekülje pikkuseid avaldusi igale poole riigiametitesse. Ei meeldi neile tingimused – magamisase on kõva, toit vilets jne. Ja ametnikud on sunnitud nendele vastama. Vastuse peale saadetakse kohe järgmine avaldus. Osa sellest jäämäest jõuab kindlasti ka õiguskantsleri lauale. Te võite alati vastata, et see ei kuulu teie pädevusse. Samas on olemas ka teine kategooria inimesi, kellele naabrid lasevad toruga gaasi ukse alt sisse või on katusel madalsagedusgeneraator, mille tõttu asjaosaline näeb õudusunenägusid ja vorst külmpapis läheb haisema. Iga keskastme ametniku tööst moodustab sellistele avaldustele vastamine kindla osa. Kuidas oleks võimalik selline asi lõpetada? Tegemist on ju teovõimeliste isikutega, kes ootavad vastust.

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Sellist tegevust ei ole demokraatlikus õigusriigis Eesti põhiseaduse kehtimise ajal võimalik lõpetada. Kui inimene soovib seesuguse kaebusega pöörduda, siis tal on see õigus. Loomulikult tuleb neile küsimustele ja pöördumistele vastamisel ressursi kasutada otstarbekalt ja ma kinnitan, et meie majas seda tehakse. Läbi loetakse ka teie nimetatud kinnipeetavate kaebused ja seda isegi juhtudel, kus tegemist on vana tuttavaga, kelle kohta meie majas pikka aega töötanud ja valdkonda suurepäraselt

tundvad inimesed juba üsna hästi teavad, kas asjaosaline on parajasti vanglas taasühiskonnastumas või vanglast väljas ja milliste tegude eest ta on olnud või on praegu vanglas. Ka need kirjad loetakse ikkagi läbi. Tõsi, haruharva, aga mõnikord siiski selgubki midagi, mida tuleb minna kontrollima ja mis osutubki rikkumiseks. Nii et tegelikult me vaatame kõik pöördumised läbi. Me vaatame läbi ka näiteks Valkla Kodust tulevad kirjad. Ilmselt te teate, milliste probleemidega inimesed seal viibivad. Jah, enamasti on nende probleemid kujuteldavad. Üks lõbusamaid kirjeldusi oli kassist, kes inimese väitel tema palatis saia söi ja siis tuli kohale helikopter. Aga samal ajal on päris mitmel juhul tegelikult olnudki mingi probleem. Meie meeskond on välja sõitnud ja leidnud, et midagi tuleb teha teisiti selleks, et inimeste õigusi kaitsta.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Imre Sooäär, palun!

11:59 Imre Sooäär

Aitäh, hea juhataja! Austatud õiguskantsler! Riigikogu on vastu võtnud kooseluseaduse ja president on selle allkirjastanud. Hiljuti on meedias osa Riigikogu liikmeid väitnud, et see seadus on praak ja rakendusaktidega ei oleks vaja Riigikogul tegeleda. Mis on teie arvamus sellises küsimuses? Kas te jagate seda arvamust? Ja millisesse valgusesse paneb Eesti Euroopa Inimõiguste Kohtu juulikuine otsus, mille alusel vastava regulatsiooni puudumine tõi Itaaliale kaasa sanktsioonid? Olgu öeldud, et sellekohase resolutsiooni on teinud ka Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee ning ministrite nõukogu. Kuidas see Eestile võiks mõjuda?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Oma suvises intervjuus Postimehele vastasin ma Argo Ideoni samasugusele küsimusele nõnda, ja seda seisukohta ei ole olnud põhjust muuta, et kahjuks oli ühiskonnas selle teema ümber väga palju tüli ja ja lõpuks võeti vastu midagi, mida ei saa tegelikult rakendada. Nii et oligi ainult tüli, aga kasu ei olnud. Selline praktika, ma arvan, ei ole päris hea. Täna on seis selline, et tõepoolest täiendavate õigusloomeliste muudatusteta, täiendavate seaduste vastuvõtmiseta see seadus ei jõustu. Paljud inimesed aga ootavad selle jõustumist, sest on fakt, et Eestis on samasoolisi paare, kes jagavad ühist eluaset, ja on fakt, et nendes peredes kasvab ka lapsi. Ei selle seaduse olemasolu ega puudumine neid fakte ei muuda, küll aga on Eesti riigi võimuses ja, nagu te õigesti välja tõite, ka meie rahvusvaheliselt võetud kohustus pakkuda nendele inimestele samasugust majanduslikku turvatunnet kooselus, mis on teistel. Eesti ei ole seda suutnud teha. Kahju, aga see otsus on ennekõike Riigikogu käes ja alles siis tulevad võimalused pöörduda kohtusse, vajadusel ka Euroopa Inimõiguste Kohtusse.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Palun, Martin Helme!

11:59 Martin Helme

Aitäh, härra asespiiker! Lugupeetud proua õiguskantsler! Te ütlesite oma ettekandes, et üks elu ei tohi olla rohkem väärt kui teine. Seejärel keskendusite peamiselt vangidele, koolides tegutsevatele huligaanidele, immigrantidele. Aga minu arvates need ei ole meie ühiskonna kõige kaitsetumad ja kõige nõrgemad liikmed. Minu arust on meie ühiskonna kõige kaitsetumad ja kõige nõrgemad liikmed veel sündimata lapsed. Teie eelkäijad Jõks ja Teder olid risti vastupidisel arusaamisel sellest, kas abort on kooskõlas Eesti põhiseaduses sätestatud põhimõttega, et inimelu on puutumatu ja peab olema riigi kaitse all. Minu küsimus ongi, kuidas on teie arvates. Eestis tehakse umbes 6000 aborti aastas. Kas veel sündimata inimese elu on vähem väärt kui juba sündinud inimese elu või mitte? Kas teie arvates on abort aktsepteeritav praktika?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Selles küsimuses põhiseaduslikkuse järelevalve algatamist ei ole minu ametiajal veel kaalutud. Kui niisugune küsimus tuleb, siis arutame selle veel kord läbi. Selliselt ma küsimust ei püstitaks, sest sellele on eetiliselt ja moraalselt äärmiselt keeruline vastata. Tegelikult diskussioon selle küsimuse ümber, nagu austatud küsija teab, on märksa laiem ja ülikoolis pühendatakse sellele terve hulk tunde, et

arutleda selle üle, mis on elu alguspunkt, mis on elu lõpp-punkt, kuidas teha nii, et see algus ja lõpp oleks väärikad ning kuidas võimalikke huve tasakaalustada. Ma arvan, et ühest ja lihtsat vastust sellele küsimusele ei ole ja seda ei- või jah-vormis vastust ma teie lahkkel loal praegu ei annaks.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Laine Randjärv, palun!

11:59 Laine Randjärv

Aitäh! Austatud proua õiguskantsler! Oma ettekande lõpus te ütlesite väga õigesti, et tuleb kaaluda, kas juhtuks midagi halba, kui ühte või teist normi ei muudetakse või ei kehtestataks. Ma natuke avardaks seda mõtet mitte ainult Eesti Vabariigi kontekstis, vaid laiemalt. Me oleme Euroopa Liidu liikmesriik ja viimastel aastatel on tulnud ülipalju direktiive üle võtta. Tihtilugu on küsimus selles, kas on tarvis üle võtta järjekordset direktiivi, mille põhimõte on, et mis ei ole lubatud, on keelatud. Ehk võiks olla ka vastupidi? Kuidas teie hindate Eesti õigusloomet Euroopa Liidu niisuguste direktiivide kontekstis? Kas need on tasakaalus või tundub, et tegu on ülereguleerimisega ja et Euroopa Parlament võiks rohkem mõelda, kas ikka on tarvis igat konkreetset normi eraldi kehtestada?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Täna! Minul oleks väga hea meel, kui Euroopa Parlament ka nõnda mõtleks. Isiklikult arvan, et kohati on normide loomega ka Euroopa Parlamendis tõesti üle pingutatud. Ent Riigikogu võimuses on minu arvates teha kahte moodi. Esiteks, kui tuuakse lauale mahukas seaduseelnõu ja märgitakse, et sellega on nüüd ääretult kiire, kohe saame trahvi – direktiiv tuleb üle võtta! –, siis on tegelikult võimalik eristada muust normimassist need sätted, mis tõesti tulenevad direktiivist. Halvemal juhul ei tulene direktiivist üldse midagi, tavaliselt tuleneb vaid mõni norm. Need on võimalik eraldi vastu võtta. Ja teiseks, direktiivid on alati mõeldud nõnda, et valitakse konkreetsele rahvale ja ühiskonnale sobivaim viis direktiivis märgitud eesmärgi saavutamiseks. Ka siin on minu arvates võimalik teha päris otstarbekohaseid valikuid. Aga olen teiega nõus, et teinekord on ka Eesti olnud sunnitud seadusena kehtestama reegleid, mis Eestis mitte kedagi ei puuduta, mitte kunagi puudutama ei hakkagi ja mille puhul vastus küsimusele number 2, millele palusin võimalusel Riigikogu liikmeil mõelda – see oli, kas juhtuks midagi, kui seda normi ei oleks –, oleks kindlalt ei.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Andres Anvelt, palun! Mikrofon vist ei tööta. Palun härra Anvelti mikrofoniga tegeleda ja võib-olla saab kõrvalmikrofoni kasutada. Ei ole kuulda. Teeme nii, et läheme küsimustega edasi ja palume tehnilisel personalil probleemiga tegeleda, nii et härra Anvelt saaks oma küsimuse ikkagi küsida, aga veidi hiljem. Vabandust, kolleeg Anvelt! Artur Talvik, palun!

11:59 Artur Talvik

Täna, hea eesistuja! Hea õiguskantsler, kõigepealt tahan teid tänada väga sümpaatse ja inimesekeskse lähenemise eest oma töös! Ettekandes mainisite muu hulgas ära sellise asja, et internetivabaduse kehtides vajab intellektuaalse omandi kaitse täiesti uut lähenemist. Praegu on Eestis tegemisel autorikaitse seaduse eelnõu, mis paljude tegijate arvates ei ole täiesti uus lähenemine intellektuaalsele omandile. Kas teil on õnnestunud selle eelnõuga tutvuda ja kui on, siis kas selles peitub teie arvates mingi uus lähenemine? Kas te ei kardate, et isegi kui me sätestame täiesti uue lähenemise, siis transatlantiline kaubandus- ja investeerimispartnerluse lepe survestab seda muutma?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Täna! Väga põhjendatud küsimus. Jah, ma olen selle eelnõuga kursis. Eelnõude kohta ma üldiselt avalikult arvamust ei avalda. Kui avaldan, siis valitsuse istungil või kui mind kutsutakse Riigikogu komisjoni või kui seda palutakse omavahelises suhtluses otse selle eelnõu loojatega. Aga on tõsi, et on terve hulk ärihuve, mille tõttu üritatakse seda tegelikult eelmisse sajandisse kuuluvat lahendust vägisi jätta 21. sajandil kestma. Tõenäoliselt ei saa Eesti olla saareke, kes üksinda kehtestab selle täiesti uue lähenemise. Küll aga saab nii Euroopa Liidus kui ka mujal maailmas selle eest võidelda, et uus lähenemine sünniks, sest kaugemas perspektiivis tegelikult nende eelmise sajandi lahenduste vägisi

jõus hoidmine ei õnnestu. See lihtsalt ei õnnestu. Peale kasvab põlvkond, kes on interneti kasutamisel sedavõrd osav, et geoblokkidest, igasugustest piirangutest murtakse läbi. Kui see kriminaliseeritakse, siis lõpuks ollakse küsimuse ees, kas nii suur hulk noori inimesi tõesti tuleb kriminaalkorras süüdi mõista. Nii et see vana lähenemine ei ole kestlik. Ja lahendused, mis võimaldavad väga paljudel inimestel loomingu ja teadussaavutustest osa saada, samal ajal selle eest õiglaselt tasudes, on olemas. Aga väga õige, küsimus on, kuidas huvid mõistlikult tasakaalustada ja mitte lasta ainult ühel või mingil liiki ärihuvil domineerida.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Aitäh! Kolleeg Andres Ammas, palun!

11:59 Andres Ammas

Aitäh, austatud eesistuja! Lugupeetud õiguskantsler! Vastupidi mõnele kolleegile oli minu jaoks teie ettekandes eriti sümpaatne julgus tõstatada küsimus, kas nüüdisajal võiks kogu põhikooli- ja gümnaasiumihariduse andmine äkki ka riigi ülesanne olla. Selle idee teostumine näib küll praegu utoopiline, aga kas teie hinnangul täidab riik oma põhiseaduslikku kohustust kontrollida kohalike omavalitsuste tegevust haridusvaldkonnas õppe sisu ja õppe kvaliteedi tagamisel piisavalt või võiks see olla jõulisemalt ja järjekindlamalt teostatud?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Meieni jõudnud informatsiooni alusel võib järeldada, et kahjuks Eestis seda olukorda, kus tasuta ja kvaliteetne põhiharidus oleks kättesaadav kõikidele, sõltumata elukohast, emakeelest ja sotsiaal-majanduslikust taustast, ei ole. Kui palju saab siin ära teha Haridus- ja Teadusministeerium oma järelevalvega, sellele vastaksid nemad kompetentsemalt kui mina. Aga fakt on see, et olukorda, mida tõenäoliselt me kõik soovime – et vanemal on võimalik saata laps kodule lähimasse kooli ja olla kindel, et ta saab sealt põhikooli lõpuks oma võimetele ja huvidele vastava parima ettevalmistuse edasisteks õpinguteks ja tööks –, ei ole. Nüüd on küsimus, kuidas seda muuta, kuidas lahendada võimalikult väheste inimkannatustega olukord, kus paljud maakoolid tegutsevad sulgemishirmus, kus õpetajaid on puudu ja nad on alamotiveeritud, kus erivajadustega laste koolidega on probleeme. Paljud vanemad peavad erainitsiatiivile toetudes ja oma rahaga leidma võimaluse, et eriliste vajadustega laps saaks õpetatud. Ma arvan, et selles olukorras võib-olla ei ole mõistlik hoida tugevalt kinni lähenemisest, et kohaliku omavalitsuse üksusel on õigus otsustada, et tema territooriumil on kool ja selle maksab lõppastmes riik kinni ka siis, kui selle kooli õpetuse tase ei vasta nõuetele. Võib-olla on inimesi säästvam lahendus, et Haridus- ja Teadusministeerium otsustab, kus koolid paiknevad ja kes neid peab. Kuidas rahastatakse, on juba järgmine küsimus. Kui oodata koolivõrgu korrastamisel kohaliku omavalitsuse reformi, võib see inimestele liialt palju kannatusi tekitada ja võtta väga- väga kaua aega. Aga jällegi, valikud ja otsused on Riigikogu käes.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Kolleeg Andres Anvelt püüab nüüd küsida Keskerakonna fraktsiooni reast, ehk mikrofon töötab. Palun!

11:59 Andres Anvelt

Jah, nüüd on kuulda. Aga ma ei ole fraktsiooni sisuliselt vahetanud, üksnes vormiliselt. Lugupeetud õiguskantsler! Mul on küsimus Riigikogu mitmes menetluses muudetud Riigikogu liikme puutumatusse kohta. Nimelt, ka eelmine õiguskantsler härra Teder tõi välja, et selline sõnastus või ülesande püstitus kriminaalmenetluse seadustikus on põhiseadusvastane kindlasti selleski osas, milline koormus on pandud õiguskantslerile. Sisuliselt tuleb hinnata tõendeid. Nüüd on meil järjekordne uus redaktsioon eelmise Riigikogu koosseisu lõpust, kus õiguskantsleri kõrval mängivad väga olulist rolli ka põhiseaduskomisjon, Tallinna Ringkonnakohus jt. Kas te olete õiguskantslerina analüüsinud, kas selline sõnastus teid rahuldab ja, ütleme, on ka Riigikogu liikme puutumatusse küsimuses õiglane?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Aus vastus on, et seda regulatsiooni me analüüsinud ei ole. Küll oleme kogunud seoses Riigikogu liikmete kuulumisega äriühingute nõukogudesse teavet selle kohta, kuidasmoodi Riigikogu liikmed

saavad osaleda kohtumenetlustes näiteks juhul, kui äriühingu nõukogu liikmena pööratakse tsiviilvastutus nende vastu. Teatavasti oli selle seadusmuudatuse üks eesmärk võimaldada Riigikogu liikmel mitte osaleda kohtumenetluses, kui see takistab tema tööd. Teatud riigiõiguslik tava on siin tekkinud ja see ei ole Riigikogu õnneks kaasa toonud Riigikogu liikmete välistamist kohtumenetluses osaleda. Riigikogu liikmete immuniteedi küsimustes olin ja olen ka praegu pisut teistsugusel seisukohal, kui oli minu eelkäija. Ma arvan, et tänapäeval ei pruugi Riigikogu liikmete oluliselt erinev kohtlemine võrreldes teiste inimestega, teiste ühiskonnaliikmetega põhjendatud olla. Küsimusele, kas Riigikogu liikmed peavad olema näiteks võimalike ebaseaduslike jälitustoimingute eest tugevamini kaitstud kui teised inimesed, oli minu vastus varem ja on ka praegu, et Eesti Vabariigis ei tohi mitte ühtegi inimest ebaseaduslikult jälitada.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Kersti Sarapuu, palun!

11:59 Kersti Sarapuu

Aitäh, härra aseesimees! Lugupeetud õiguskantsler, kõigepealt tahan teid tänada nii põhjalike vastuste eest! Aga kas te oskate öelda, kuidas toimida edasi olukorras, kus on olemas Riigikohtu üldkogu otsus 16. märtsist 2010. aastal, kuid eilses arupärimiste voorus ministrid väitsid, et seda väga keerulist küsimust on peaaegu et võimatu lahendada? Kas sellest võib järeldada, et edaspidi võibki Riigikohtu otsused täitmata jätta, kuna nende täitmine on keeruline ja head lahendust pole?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

Õigusriigis, mis toimib nii, nagu põhiseadus ette näeb, on Riigikohtu otsused kõikidele, ka Riigikogule ja valitsusele täitmiseks.

11:59 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Märt Sults, palun!

11:59 Märt Sults

Aitäh, härra eesistuja! Proua õiguskantsler! Mul on selline küsimus. Halduskogu esimehena pidin tegelema sellega, et kinnipidamisasutustest tulevad inimesed tuleb integreerida ühiskonda ja leida nendele mingisugused sotsiaalpinnad. Minu juures käisid sellised vennad, kes olid oma ülakeha tätoveerinud madrusesärgiks – kõik olid sellised kihvtid kutid. Ja samal ajal ma tegelesin omandireformi käigus represseeritud inimestega, keda aeti tänavale. Ühtesid on tulnud integreerida ühiskonda, samal ajal aga on meie truusid kodanikke põhimõtteliselt ühiskonnast eemale tõugatud. Kuidas te sellele küsimusele vaatate ja kas te arvate, et ORAS tuleb uuesti üle vaadata?

11:59 Õiguskantsler Ülle Madise

See, kas omandireformi aluste seadus tuleks uuesti üle vaadata ja näha ette kahjuhüvitisi nende toimingute ja otsuste eest, mis on juba tehtud, on Riigikogu otsustada. Nagu ma ennist märkisin, minu hinnangul põhiseaduslikkuse järelevalve raames niisuguse vaidluse algatamisel Riigikohtus perspektiivi ei oleks.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Helmen Kütt, palun!

12:00 Helmen Kütt

(Mitte midagi ei ole kosta.)

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Mulle tundub, et sotsiaaldemokraatidelt on tänasel istungil sõnaõigus ära võetud, aga kasutagem siis taas sõbraliku Keskerakonna fraktsiooni rida. Läheme vahepeal edasi. Külliki Kübarsepp, palun! Külliki Kübarseppa ei ole hetkel saalis. Läheme siis edasi. Ken-Marti Vaher, palun!

12:00 Ken-Marti Vaher

Austatud õiguskantsler, tänan väga ettekande eest ja selle põhjaliku materjali eest, millega sai ka internetis tutvuda! Seadusandja ja täidesaatva võimu omavaheliste suhetega on mitmed õiguskantslerid ka enne teid tegelenud ja kindlasti tegelete ka teie. Minu küsimus puudutab palju räägitud Riigikogu liikmete kuulumist esindusorganitesse ja ka äriühingute nõukogudesse. Teie eelkäijad on olnud üsna erinevatel seisukohtadel ja need vaidlused on käinud päris pikki aastaid. Mitmesugune praktika kestab praegugi. Kas te olete saanud kujundada oma lõpliku seisukoha küsimuses, kas Riigikogu liikmete kuulumine riigi osalusega äriühingute nõukogudesse on põhiseaduspärane? Kui olete, kas saate ka meile seda tutvustada? Ma saan aru, et te olete osaliselt oma seisukohta juba avaldanud, aga võib-olla ütlete seda ka Riigikogu ees.

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Tänan! See teema oli eile käsitlusel nii põhiseaduskomisjonis kui ka korruptsioonivastases erikomisjonis. Ma arvan, et lõplik seisukoht tuleb siis, kui on vaja langetada otsus, kas selles küsimuses teha ettepanek viia seadused põhiseadusega kooskõlla või pöörduda Riigikohtusse. Aga praegu on minu seisukoht võrreldes eelkäijate omaga veel kolmas. Nii et kolm juristi, kolm erinevat arvamust – hea, et mitte neli. Ent olen sellel seisukohal olnud kümme aastat ja seni pole välja tulnud midagi, mis sunniks seda muutma. Minu jaoks on keskne küsimus ka riigi osalusega äriühingu nõukogu liikmete vastutus. Kuidas kindlustada, et rahva raha ja muu varaga käiakse seal ümber samasuguse hoolega, nagu käidaks oma varaga? Kuidas saavutada, et inimene, kes kuulub riigi äriühingu nõukogusse, olgu ta Riigikogu liige, erakonnale lähedal seisev isik või rahastaja, mõni ettevõtja, advokaat, ametnik – kes tahes –, suhtuks äriühingu juhtimisse ja tulevikku samasuguse hoolega nagu omaenda raha ja muu vara kindlustamisesse? See on see keskne küsimus. Nagu me eile korruptsioonivastases erikomisjonis arutasime, on võimalik, et äriseadustiku asjaomased sätted vajavad täpsustamist. Meie teada on kohtupraktikas selles küsimuses olnud vaid paar-kolm juhtumit ja sisulise lahendini ei ole jõutud. Nüüd küsimus, kas Riigikogu liikmed üleüldse tohivad riigi osalusega äriühingute nõukogudesse kuuluda. Teise riigiametina mina riigi osalusega äriühingu nõukogu liikme ametit ei käsitaks. Küll aga on põhiseadusega vastuolus see, kui minister nimetab Riigikogu liikme sellesse nõukokku ja Riigikogu liige peab siis sisuliselt juhinduma ministri suunistest. See ei ole mitte võimude tasakaalustatuse tagamine, nagu on ette nähtud näiteks Riigimetsa Majandamise Keskuse nõukogu puhul, mis samuti kuulub täidesaatva võimu alasse. See ei ole niisugusel juhul mitte võimude tasakaalustamine, vaid võimude lahususe põhimõtte rikkumine.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Kolleeg Helmen Kütt, palun!

12:00 Helmen Kütt

Tänan, lugupeetud eesistuja! Austatud õiguskantsler, kõigepealt suur tänu elektroonilise ja väga põhjaliku ülevaate eest, samuti tänase ettekande eest! Minu küsimus puudutab hoolekande teemat. Te olete väga erinevaid erihoolekandeadususi kontrollinud, sh kinnistes asutustes inimestele nende õiguste tagamist. Kui lubate, siis ma tsiteerin teie mõtteavaldust, mis mind ajendas küsima. Te ütlesite, et kõikidesse inimestesse tuleb suhtuda vääriskusega, ka siis, kui nad ise ei saa või ei taha vääriskad olla. Üks elu ei tohi riigi silmis olla rohkem elamist väärt kui teine. Küsimus on aga selles, et Eestis on teenused, ka riiklikes erihoolekandeadustustes, väga erinevad. Näiteks eakate, sh dementsete eakate hoolekanne on puhtalt omavalitsuste kanda ja nende koht maksab 1,6 korda rohkem kui tavakoht ning väga paljud ei tule selle eest maksimisega toime. Kuidas teile tundub, kas oleks põhjust muuta eakate hoolekande riigipoolset rahastamist?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

See on üks lahendus. Ja jällegi pean kordama juba mitu korda öeldud sõnu, et need lahendused on ennekõike Riigikogu käes. Aga vastab tõele, et meie inimesed käivad pidevalt, nii ette teatatult kui ette teatamata, nii päevasel kui öisel ajal kõikides nendes asutustes, kus inimesi nende tahte vastaselt kinni peetakse. Neid asutusi on ligikaudu 150. Aga meie inimesed käivad ka väga paljudes teistes asutustes, kaasa arvatud need 11 kodutute oömaja, mis meil on. Kõikides nendes kohtades, ka näiteks laste

asendus- ja turvakodudes, tuleb kõikidesse hoolealustesse sõltumata sellest, mis seisus nad on, suhtuda väärkusega. Sellepärast uuritakse elutingimusi, uuritakse toitu, mida neile pakutakse. Ja mis on kõige tõsisem probleem? Esiteks järelevalve nende inimeste üle, et nad ei teeks endale või teistele viga, ei võtaks endalt elu. Loomulikult tuleb jälgida ka nende ravimite andmist ja seda, et kui nad on agressiivsed, siis kas nende ohjeldamine, rahustamine toimub sellisel viisil, nagu on ette nähtud. Järeldusi, mis on väga erinevate selle valdkonna asutuste kontrollimisel tehtud, on meie veebilehel leida palju. Suur aitäh, et selle teemaga tutvusite! Ma arvan, et ka nendele meeskondadele, kes nendes asutustes käivad, on Riigikogu liikmete tähelepanu ääretult oluline.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Külliki Kübarsepp, palun!

12:00 Külliki Kübarsepp

Aitäh, hea juhataja! Hea õiguskantsler! Planeeringud on eri suurusega omavalitsustes üks põhilisi korrupsiooniajendeid ja see pole üldse mingi saladus. Teiegi töite välja, et asi on läinud nii kaugele, et planeerijad esitavad ähvarduskirju. On ka praktikad, kus omavalitsusi esindavad advokaadid pakuvad ise raha, et kohtuasi kiirelt enda kasuks pöörata. Mida olete soovitanud nendel inimestel teha, kes on niisuguseid ähvarduskirju saanud?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Meieni on jõudnud mõned ametlikud kaebused ja nõuküsimised ning hulk informatsiooni mitteametlikest kanalitest. Esmalt oleme soovitanud mitte kaotada kainet meelt, nendele seisukohavõttudele pigem mitte vastata ja rahulikult jätkata avatud menetluses osalemist. Üks viimaseid pöördujaid on Telliskivi Selts ja temale kirjaliku vastuse koostamine on praegu töös. Siin tuleb silmas pidada, et meie ei saa ega soovi astuda kohtu või maavanema asemele. Aga samas on põhiseadust silmas pidades täiesti lubamatu praktika, kus planeeringute menetlemisel ehk siis kogukonna avaliku ruumi kujundamisel hirmutatakse inimesi, kes soovivad nii, nagu nad oskavad, sellel teemal sõna võtta. Väga sageli on planeeringu juurde käiv seletuskiri ja ka joonised asjatundjalegi niivõrd segased, et on sisuliselt võimatu eristada õiget faktiväidet valest. Seda teavad ilmselt kõik, kes on planeeringutega kokku puutunud. Ka mina, kes ma olen selle teemaga aastate vältel kokku puutunud nii õppejõuna kui ka ise mõnes planeerimismenetluses osaledes, saan seda ainult kinnitada. Sellises olukorras süüdistada ja ähvardada kodanikuühiskonna eestkõnelejaid on absoluutselt kohatu. Nii et esmalt on tarvis neid inimesi julgustada, et säilitagu külma närvi, aga me katsume ka kirjaliku seisukoha õige varsti valmis saada. Siis on see avalik ning ma loodan ja usun, et pälvib ka tähelepanu.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Liina Kersna, palun!

12:00 Liina Kersna

Aitäh, hea eesistuja! Hea õiguskantsler! Te rõhutasite, kui oluline on, et muudatustest sihtrühmadele aegsasti ette teatataks. Siin saalis kõlas arvamus, et haridusvaldkonnas on praegu hästi ebakindlad ajad. Nagu te väga hästi teate, valmistab haridusministeerium ette erakoolide rahastamist muutvat seaduseelnõu, mis on plaanitud jõustuma järgmise õppeaasta alguses. Kuidas teie hindate, kas tegu on piisava ja mõistliku muudatusest etteteatamise ajaga või mitte?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Täna! Selle küsimuse analüüsimine meie majas käib. Saan kinnitada seda, et kui see oli Vabariigi Valitsuse istungil jutuks, siis tulenevalt õigusest minu ametisse puutuvates küsimustes sõna võtta ja tulenevalt oma põhimõttest seda sõnavõtuõigust kasutada harva, aga kui selleks on tarvidus, siis ikkagi, juhtisin tähelepanu sellele, et kui niisugune muudatus soovitakse teha, siis tuleb seda teha osapooltega läbiräägitult ja võimalik, et eranditega. Võib-olla peaks näiteks teatud erivajadustega laste koolidele täiendavad toetused siiski alles jätma. Aga kõige olulisem on, et etteteatamise aeg peab olema piisav.

Kas siin piisab tavalisest kümnest päevast, nii nagu põhiseadus ette näeb? Tõenäoliselt sel puhul mitte, sest need koolid on teinud oma majandusplaani ja mitmed koolid on võtnud laenu. Kui pikk see aeg olla võiks, selgub usutavasti vaidluste käigus. Saan kinnitada, et head nõunikud tegelevad sellega.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Henn Põlluaas, palun!

12:00 Henn Põlluaas

Aitäh, hea eesistuja! Lugupeetud õiguskantsler! Enamikus Euroopa riikides on varjupaiga taotlejatele asüülitaotluse kohta antud vastus lõplik ega kuulu vaidlustamisele. Eestis on olukord teine. Eestis võib negatiivse vastuse korral otsuse edasi kohtusse kaevata, selle vaidlustada ja teha seda riigi kuludega kas või kõige kallimas õigusbüroos. Kas te peate mõistlikuks olukorda, kus riik rahastab iseenda otsuste vaidlustamist ehk teisisõnu käib iseendaga kohut?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Ma tean, et mu nõunikud praegu jälgivad seda arutelu hoolega. Kui lubate, siis see vastus jõuab teieni kirjalikult. Tahaksin enne teile vastamist selgeks teha detailid, milline see edasikaebeõigus täpselt on ja kuidas seda rahastatakse. Praegu ma neid detaile ei tea ja vastata ei saa. Aga põhiseadus näeb nii meil kui ka enamikus teistes riikides ette, et kõik otsused, mis riigiasutused oma riigi pinnal viibivate inimeste kohta teevad, on kohtulikult kontrollitavad. Mis ulatuses kõnealusel juhul, kas see probleem on täpselt selline, nagu te kirjeldasite, ja mis on selle põhjused, saan öelda siis, kui on täiendavat infot kogutud. Aga suur aitäh selle probleemi tõstatamise eest! Nõunikud kirjutasi üles, võib-olla juba lähitundidel on vastus teie postkastis.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Raivo Aeg, palun!

12:00 Raivo Aeg

Aitäh, eesistuja! Hea õiguskantsler! Uus valdkond, millega nüüd Õiguskantsleri Kantslei on tegelema hakanud, on inimeste põhiõiguste ja -vabaduste tagamise jälgimine järele- ja julgeolekuasutuste poolt. Kui seda tegevust alustati, siis oli vaja muuta ka õiguskantsleri seadust. Ja seaduseelnõu menetlemise käigus oli päris tõsine debatt selle üle, kuidas õiguskantsler saaks kontrollida kohtunike otsustusprotsessi just kohtu luba nõudvate järeletoimingute korral. Kuidas kohtunikud, eeskätt esimese astme kohtunikud ikkagi seda *ultima ratio* põhimõtet rakendavad? Kuna kohtunikud on oma tegevuses iseseisvad ja sõltumatud, siis jäi see suhteliselt lahtiseks ja segaseks, samas juhtisid ka mitmed Riigikohtu kohtunikud tähelepanu, et seda kontrolli on vaja. Kas tänaseks päevaks, kui te olete juba teatud kogemuse saanud, on mingisugune lahendus või ratsionaalne ettepanek selle probleemi käsitlemisel leitud?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Aitäh! See on üks teema, kus meil vaidlus käib, ja seis, milleni oleme majasisestes vaidlustes jõudnud, peegeldub ka ülevaates lihtsustatud pealkirja "Julgeolekuasutused" all – silmas on peetud julgeoleku- ja järeletoiminguasutusi. Seal on kirjas seisukoht, et päriselt me kohtuniku tegevuse kontrolli ei välista, aga loomulikult ei saa me sekkuda õigusemõistmisse. Kust see piir täpselt jookseb? Ma arvan, et seda saame hakata paika panema siis, kui esimesed selle valdkonna juhtumid on töös ja läheb meie pädevuse piiri üle vaidlemiseks. Abstraktselt ei ole tõenäoliselt võimalik seda täpselt määratleda.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Monika Haukanõmm, palun!

12:00 Monika Haukanõmm

Aitäh, härra juhataja! Lugupeetud õiguskantsler, esmalt muidugi suur tänu selle väga mõtlemapaneva ja kitsaskohtadele viitava ettekande eest! Nagu kaks eelküsijat juba on saanud inspiratsiooni teie väljaütlemisest, et kõikidesse inimestesse tuleb suhtuda väarikalt, nii ka mina. Aga ma laiendaksin

natuke teemade ringi. Puudega inimesed peavad olema riigi ja kohaliku omavalitsuse erilise hoole all. Praegu osutatakse enamik teenuseid ja jagatakse toetusi subsidiaarsuse printsiibist lähtuvalt omavalitsuse tasandil. Kaheldamatult on see väga õige. Aga selle tõttu on meile teada 200 ja rohkemgi erinevat praktikat, mille puhul pole alati tagatud inimeste võrdne kohtlemine. Lisaks on käivitumas töövõimereform ja just teenuste kättesaadavus on suurim probleem. Kuidas te hindate, kas olemasolevas olukorras on puuetega inimeste õigus saada vajalikku abi tagatud?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Aitäh! Minuni jõudnud info järgi otsustades tuleb kahjuks öelda, et selles valdkonnas on üksjagu probleeme. Puudega inimesed, samuti nende hooldajad on väga sageli tõsisel hädas. Minu arvates selles, et Eestis on 213 kohaliku omavalitsuse üksust ja et nendes on ühe või teise küsimuse lahendamise praktika pisut erinev, ei ole iseenesest midagi halba. Mulle näib, et vabadus ja võimalus teha asju parimal mõeldaval moel, just nii, nagu sinu kogukonnas ja sinu kogukonna ühele või teisele liikmele vajalik on, on tegelikult mõistlik ja võib anda parima tulemuse. Aga tõsi on ka see, et kui need, kes vastutavad, tegelikult seda vastutust millegipärast ei taha või ei oska kanda, siis on inimese jaoks tulemus kehv.

Minu jaoks on küsimus pigem selles, kes peaks rahastama puudega inimeste toetamist, neile vajalikke abimeetmeid, ja milline peaks olema see miinimumstandard, mis igaühele tagatud on. Üldiselt on minu hinnangul kohaliku elu olemus muutunud. Kunagi vald tõepoolest suutis toetada oma abivajajaid ja koolitada oma lapsi ning paljude inimeste elu mööduski ühes vallas ja rahvastiku koostis oli üle Eesti üsna sarnane. Tänapäeval see nõnda ei ole. Väga sageli on väga väikese sissetulekuga ja ka vanemad inimesed koondunud ühte või teise valda. Sellises olukorras öelda, et need vallad peaksid oma tuludest ja oma mõistuse ja leidlikkusega suutma abivajajaid aidata, ei ole vist õiglane. Tõenäoliselt see on valdkond, mis peab olema ulatuslikumalt riigi rahastatud.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Krista Aru, palun!

12:00 Krista Aru

Aitäh, härra juhataja! Lugupeetud õiguskantsler, tänan teid südamest selle väga sisuka ülevaate eest ja ka väga ilusate, loogiliste ja sisuliste vastuste eest kõikidele küsimustele! Need probleemid, millele te olete osutanud, on kõik väga mahukad. Need puudutavad meid kõiki ühte- või teistpidi ja kindlasti oleksite võinud oma ettekandes veel paljudest-paljudest asjadest rääkida. Minu küsimus teile on: millest teie meelest meie tänases elus kõige rohkem puudu on?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

See on nii hea küsimus, et hakkasin kohe peas edetabelit moodustama. Väga raske on üldistada. Praegu just kaalun, kas öelda, et tarkusest jääb puudu, aga paljudel tarkust ikkagi on. Headusest? Paljud on head ka. Nii et ma arvan, et kõikidel kõigest puudu ei ole. Aga tarkus ja headus on kindlasti midagi, mida meil üle küll ei ole.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Peeter Ernits, palun!

12:00 Peeter Ernits

Aitäh, lugupeetud juhataja! Austatud esineja, tahan ka tänada suurepärase lugemismaterjali eest ja loodan, et kõik kolleegid loevad selle läbi. Aga minu küsimus tuleneb eilsest ööstungist, kus arutati taas lasteaiaõpetajate palga küsimust. Kohati mulle tundus, et ma olen sattunud nagu mingile lollidemaale või ... Et on nagu arukad inimesed ja saavad aru, et on vaja õpetajatele korralikku palka maksta, ometi on ikka nii, et omavalitsustes-valdades lasteaiaõpetajate palgad erinevad väga suuresti. Kas hariduspõhiõiguslikkuse seisukohast, mida te ka olete puudutanud, rääkides küll põhikoolist ja gümnaasiumist, ei võiks olla nii, et ka lasteaedades makstavad palgad kuuluvad riigi kompetentsi?

12:00 Õiguskantsler Ülle Madise

Kui küsimus on lasteaiaõpetajate kvalifikatsiooninõuetes, palgas, töötingimustes ja lasteaiakohtade tagamises, siis valikuid on erinevaid. Lasteaiaõpetajate pöördumine jõudis minuni mõne nädala eest ja me tegeleme sellega, et otsime sobivaid vastuseid. Kas kõikides kohaliku omavalitsuse üksustes peaks lasteaiaõpetaja palk ühesugune olema, see on jällegi teie valiku küsimus. Kui te küsite minult, siis ma arvan, et ei pea. Paratamatult kas või elukoha maksumus on omavalitsusüksustes erinev ja võib-olla on mõistlik, et lasteaiaõpetaja seal, kus elamiskulud on suuremad, teenib mõnevõrra rohkem kui nendes valdades, kus kulud nii suured ei ole. Võib-olla on see nõnda. Kas saab seadusega ette kirjutada lasteaiaõpetajate ühetaolise palga sõltumata sellest, kus keegi töötab, see on teie otsustada. Kui riigil vahendeid on, siis miks ei. Ega siin ei ole kaksipidi mõtlemist. Väga paljud riigid on seda nõnda näinud, et sellesamas meie mõistes koolieelses õppes ehk lasteaias algab vundamendi ladumine edasiseks edukaks haridus- ja tööeluks. Olen rahvusvaheliste organisatsioonide töörühmade koosseisus külastanud eri riike. Osas on probleeme näiteks romade integreerimisega, osas on probleeme erinevate segregatsioonis elavate lasterühmade abistamisega ja ühiskonda vastuvõtmisega. Aga kõikjal on rõhutatud just lasteaia ja eelkooli tähtsust, kui soovitakse need lapsed tuua kodust välja, tuua nad õppimis- ja keelekeskkonda. Nii et see tunne on küll, et lasteaiaõpetajate töö on senini olnud pisut alatähtsustatud.

12:00 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Jüri Adams, palun!

12:01 Jüri Adams

Mul on nüüd niisugune küsimus. Praegusel ajal on päris suur hulk Eesti kodanikke mööda maailma laiali. Osa tuleb tagasi, osa ilmselt ei tule tagasi. Meie praegused seadused ametlikult topeltkodakondsuse võimalust ei tunnista, mis peaks tähendama seda, et kui Eesti riik saab teada, et keegi on võtnud end mõne teise riigi kodanikuna arvele, siis ta peaks selle inimese välja arvama Eesti kodanike hulgast. Milline on teie arvamus, kas sellises olukorras oleks vaja, et Eesti seadustesse viiakse ühes või teises vormis sisse topeltkodakondsuse tunnistamise põhimõte?

12:01 Õiguskantsler Ülle Madise

See on väga põhimõtteline küsimus ja teie, härra Adams, ühe põhiseaduse loojana mäletate neid arutelusid, mis saatsid Eesti põhiseaduses, rahva poolt heaks kiidetud aluskokkuleppes, kodakondsussätete just selliseks kujunemist, nagu need on kujunenud. Kui nähakse ette topeltkodakondsus, siis see ei ole ka probleemitu. Nendele probleemidele on korduvalt tähelepanu juhitud, muu hulgas seoses riikide kohustusega oma kodanikke välisriikides võimalike rünnete või muul viisil hätta sattumise korral kaitsta. Kui Eesti lubaks mitut kodakondsust, siis tekiks sellega lisaks teatud lojaalsusküsimustele või Eesti rahva tõekspidamiste riivamisele tõenäoliselt hulk praktilisigi probleeme. Samal ajal on esile toodud ka neid argumente, mis topeltkodakondsuse laiemat võimaldamist toetavad. Nii et jällegi, see on rahvaesinduse arutelu teema. Mina saan lahkesti pakkuda argumente mõlema lähenemise kasuks ja kahjuks.

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Mark Soosaar, palun!

12:01 Mark Soosaar

Lugupeetud õiguskantsler Ülle Madise, aitäh selle soojuse ja empaatia eest, mida te sellesse külmsinisesse ruumi olete toonud! Minu küsimus puudutab natuke põhiseadust ja ka ühte tasakaaluküsimust. Meie õigussüsteem koosneb väga paljudest kitsendustest, piirangutest, keeldudest. Samas on põhiseaduses ka palju õigusi ja vabadusi nimetatud, aga suhteliselt vähe kohustusi. Näiteks vanemad peavad oma alaealisi lapsi üleval pidama, aga lapsed oma vanemaid ei ole kohustatud üleval pidama. Või siis looduse ja kultuuripärandi hoidmisel on palju keeldusid ja käskusid, kuid omanikel kohustust meie poollooduslike kooslusi ja maastikupärandit alles hoida ei ole. Kuidas selle tasakaaluga teie silmis lood on?

12:01 Õiguskantsler Ülle Madise

Väga hea küsimus jällegi. See on ka riigiõiguse eksamil üks päris hea, lihtsasti mõõdetav küsimus, mis on meie põhiseaduse II peatüki pealkiri. Ja loomulikult on see "Põhiõigused, vabadused ja kohustused". Põhikohustusi, näiteks osalemine kaitseväeteenistuses ja veel üht-teist, leiame ka väljastpoolt II peatükki. Kas perekonna kohustust hoolitseda oma abivajavate liikmete eest, mis põhiseaduses on kirjas ja mida seadused tegelikult laiendavad ka sedapidi, et lapsed peavad hoolitsema vanemate eest, tuleks laiendada või kas tuleks laiendada kohustusi looduskeskkonna ning ka rajatud keskkonna ja kultuuriväärtuste kaitsele, seda saate jällegi otsustada teie. Minul ei ole alust öelda, milline lahendus oleks õige. Aga kui on vaja argumente, siis ma neid pakun jälle hea meelega, üht-teist on riigiõigust uurides külge jäänud.

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Andrei Novikov, palun!

12:01 Andrei Novikov

Aitäh, austatud eesistuja! Lugupeetud õiguskantsler! Õiguskantsleri põhiülesanne on õiguskeskkonna kujunemise järelevalve, mis toimub peamiselt kahel viisil: ühelt poolt jälgite veel jõustumata õigusakte ning teiselt poolt viite läbi praktikas aset leidnud juhtumite analüüsi. Kuidas te hindate selle proportsiooni muutumist ajas ja mis võiks olla sellest tulenevalt teie soov või soovitus?

12:01 Õiguskantsler Ülle Madise

Väga sageli on küsitud, mis on meie töös prioriteet. Ikka ja jälle on tulnud vastata, et ühte prioriteeti ei ole võimalik määrata. Kui meile tuleb kaebus, märguanne või me avastame ise, et kuskil rikutakse kellegi põhiõigusi, siis on selle põhjus tõsiasi, et seadus või määrus, mille alusel see toimub, on põhiseadusvastane või et põhiseaduspärast seadust või määrust rakendatakse valesti. Siis me peame sekkuma ja sekkumegi. Siin on tähtajad ees. Veel on meie enda initsiatiivil ette võetud suuremahulised uurimised, mis alati saavad alguse ühiskonnas kogutud teabest, olgu see siis seesama hariduse teema või küsimus loovisikute tervisekindlustusest või näiteks äriühingute juhatuste liikmete töötuskindlustusest. Jah, ka nendega me tegeleme. Lisaks sellele arutame loomulikult läbi need küsimused, milles võiks Vabariigi Valitsuse istungil osaledes sõna võtta. Aga nagu ennist öeldud, need sõnavõttud peavad olema harvad ja kitsalt piiratud õiguskantsleri ülesannetega. Meie põhiroll on põhiseaduse ja muude seaduste alusel ikkagi juba vastu võetud seaduste põhiseaduspärasuse hindamine. Samas ma isiklikult pean riigimehelikuks ja mõistlikuks seda, et kui probleem jääb silma, siis juhime sellele tähelepanu otsekohe, aga reeglina sellele avalikku tähelepanu tõmbamata. Meie huvides on see, et Eestis seadused oleksid põhiseadusega kooskõlas ja et neid ka täidetakse põhiseaduspärasel viisil.

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Vilja Savisaar-Toomast, palun!

12:01 Vilja Savisaar-Toomast

Aitäh, härra aseesimees! Austatud proua õiguskantsler! Minu küsimus puudutab põhiõiguste kaitset ja mul on ausalt öeldes väga keeruline seda sõnastada, aga püüan selle küsimuse arutledes siiski esitada. Me teame, et teatud raskete nakkushaiguste puhul, milleks me peame koolerat, katku ja tuberkuloosi, me võime rakendada haigete sundravi ja see ei ole põhiõiguste riive. Aga kui võtame sellise nakkushaiguse nagu aids, siis selle puhul rakendatakse teistsugust regulatsiooni. Ja vahe tehakse sellel pinnal, et nakatumine HIV-i on justkui põhjustatud inimese enda käitumisest. Aga me ju teame, et juba ammu see enam nii ei pruugi olla. Minu küsimus puudutab seda, kui suur võiks olla põhiseaduse riive, kui me kehtestaksime korra, et kui inimene on läinud ambulatoorsele vastuvõtule või sattunud statsionaari, siis ei peaks talt HIV-i suhtes testi tegemiseks luba küsima. Muidugi ma ei pea silmas seda, et temaga ei peaks sellest rääkima, aga kas see oleks põhiseaduse riive, kui ka patsiendi keeldumise korral see test ära tehtaks. Eesmärk oleks tõkestada HIV-i edasist levikut. Ma ei osanud paremini küsida.

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Head kolleegid, proovime küsimuse ühe minuti sisse ära mahutada.

12:01 Õiguskantsler Ülle Madise

Märkisin küsimuse üles. Ja nii nagu austatud Riigikogu liikme Henn Põlluaasa küsimusega, on ka sellega nõnda, et nõunikud on selle kirja pannud ja nii pea, kui vastus on küps, siis vastame teile.

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Igor Gräzin, palun!

12:01 Igor Gräzin

Austatud aseesimees! Hea ettekandja! Paljude asjade hulgas, mida me peame kaitsma, on ka eesti keel. Eesti keelde on leiutatud sõnad, ma vaatasin, näiteks "terees", "muhvel" ja "selmet", mida isegi ülemused ei oska kasutada. Eesti keele kõige koledam sõna on "taristu", komisjoni poolt kindlaks määratud. Hiljuti käidi välja "herjamine", mis minu muusika suhtes õrna kõrva solvab. Ta ei riiva, ta lihtsalt solvab. Viide Johannes Aavikule on selles mõttes kohatu, et teatavasti Aavik tegeles eeskätt siiski süntaksi ja morfoloogiaga. Sõnaloomel oli kahtlemata tema tegevuse üks kõige nõrgemaid külgi, millele juhtis tähelepanu ka Tuglas. Ütle palun, mida teha selleks, et ametiisikud ei kasutaks lohakat rämpskeelt ega mõtleks välja pagan teab mis tähekkombinatsioone, nimetades seda eesti juriidiliseks keeleks?

12:01 Õiguskantsler Ülle Madise

Aitäh heale kolleegile õigusprofessorile! Eks see ole tõsi, et juriidilistes aruteludes oleks mõistlik mõistetes ja nende tähenduses kokku leppida, vastasel korral on tulemusteni viiv arutelu välistatud. Mis aga puutub inimeste vabasse eneseväljendusse mis tahes vormis, muu hulgas kasutades unarsõnu, siis see on põhiseadusega kaitstud õigus.

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Lugupeetud õiguskantsler, teile rohkem küsimusi ei ole. Ma tänan teid väga põhjalike vastuste eest Riigikogu liikmetele! (Aplaus saalis.) Läheme edasi läbirääkimistega. Kolleeg Priit Toobal Keskerakonna fraktsioonist, palun!

12:01 Priit Toobal

Lugupeetud õiguskantsler! Head kolleegid! Lubage ka mul Keskerakonna fraktsiooni nimel tänada õiguskantslerit tänase sisuka ettekande eest, eilse arutelu eest põhiseaduskomisjonis ja samuti elektroonse aruande eest, mis on üleval õiguskantsleri veebilehel. Ma arvan, et uus lähenemine, mille kantsler on valinud parlamendiga suhtlemisel, on vägagi kiiduväärne. Õiguskantsleri ülesanded on kirjas õiguskantsleri seaduses ning kohustus parlamendi ees kord aastas ettekandega esineda tuleneb põhiseadusest. Kantsleri ülesannete spekter on üsna lai ja mitmekülgne ning sellest ka aruande mahukus. Mina keskendun kahele teemale.

Alates k.a 1. jaanuarist teostab õiguskantsler järelevalvet nende riigiasutuste üle, mis korraldavad telefonikõnede ja muude vestluste pealtkuulamist, kirjavahetuse jälgimist ning koguvad, töötlevad ja kasutavad isikuandmeid muul varjatud viisil. Need asutused on Politsei- ja Piirivalveamet, Maksu- ja Tolliamet, sõjaväepolitsei, Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vanglad ning Kaitsepolitsei ja Teabeamet. Õiguskantsler kontrollib, kas kõiki varjatud toiminguid viiakse läbi kooskõlas kehtivate normidega. Aruandest saab lugeda, et 2015. aasta esimesel poolaastal kontrollis õiguskantsler Politsei- ja Piirivalveametis ning kaitsepolitseis järelevalvetõimingu õiguspärasust korruptsioonikuritegude menetluses. Kontrollkäigud sisaldasid vestlusi nende ametnikega ja tutvumist 2013.–2014. aasta avatud toimikutega. Kuigi kontrolli käigus otsesid ja selgeid seadusrikkumisi ei tuvastatud, esines siiski juhtumeid, kus õiguskantsleri hinnangul väljastati järelevalvetõiminguks luba liiga kerge käega, piirdudes vaid järelevalvetõimingu vajalikkuse deklaratiivse tõdemisega, esitamata selgeid põhjendusi, millistest konkreetsetest asjaoludest loa või selle pikendamise taotlemisel või andmisel lähtuti.

Jah, võib-olla tõesti ei olnud otsest seadusrikkumist, aga kergekäeliselt järelevalvetõiminguks loa andmine on juba piisavalt ränk tõdemus õiguskantsleri ettekandes. See on ülimalt tundlik teema ja ma olen kantsleriga täiesti nõus, et järelevalve selles valdkonnas peab olema tõhus, süsteemne ja aktiivne. Ma julgen väita, et senine järelevalvesüsteem, kus peamine kontrollija oli vaid parlamendi komisjon, ei õigustanud ennast, ja seda nii objektiivsetel kui ka subjektiivsetel põhjustel. Objektiivse põhjusena võib näiteks tuua komisjoni meeskonna väiksuse ja subjektiivsena kindlasti asjaolu, et komisjone on alati

juhtinud koalitsioonierakonna esindajad. Loodan, et proua Madisel on tõesti tahtmist selle valdkonnaga süvitsi tegeleda ning et tema meeskonnas on piisavalt inimesi, kes teavad, kuidas sellel valdkonnal silma peal hoida ja õigel ajal reageerida.

Nimetatud valdkond on õiguskantsleri töös alles uus. Tuletan meelde, et seesugune õigus ja kohustus pandi talle alles käesoleva aasta alguses. Proua Madise on ka ametis olnud alles mõned kuud, kuid mina küll usun, et õiguskantsleri lisamine selle kontrolli tegijate hulka parandab olukorda. Me kõik mäletame, kuidas 2012. aastal peaminister Ansip avalikult teatas, et poliitikud ja ärimehed eeldavad, et neid kõiki kuulatakse pealt. See ei peaks ju nii olema. Seepärast soovitan kantsleril selle teema käsitlemisel ka rohkem avalikkusega suhelda. Nagu ma juba mainisin, tegemist on üsna tundliku teemaga ja sellisel juhul ei pea olukord mitte üksnes olema, vaid ka näima aus, õiglane ning kõigile ühtemoodi arusaadav. Kiiduväärt on asjaolu, et kantsler juhib oma aruandes tähelepanu õigusloome probleemidele ja peatub üsna pikalt kobarseaduste temaatikal. Tsiteerin aruandes toodut: "Riigikogu on jätnud võimaluse põhjendatud erandjuhtudel seaduseelnõu väljatöötamise kavatsuse igakülgsest läbiarutamisest loobuda. Viimaste aastate kogemus näitab, et olulise majandusliku ja sotsiaalse mõjuga seadusmuudatuste menetlemisel on sellest erandist saanud pigem reegel." See on ju täpselt seesama, millest opositsioon siin saalis korduvalt valitsuskoalitsiooniga rääkinud on ja etteheiteid on teinud. Meie jutust ei ole siimaani kasu olnud, loodan, et õiguskantsleri öeldu on mõjusam. Kui ei ole, siis tuleb kaaluda Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse muutmist paragrahvi, mis keelab eri valdkondade küsimuste lahendamise ühe seaduseelnõu raames. See oli kunagi meie kodu- ja töökorras kirjas, mingil põhjusel on see sealt välja võetud. Ja variandina näen ka vajadusel Riigikohtusse pöördumist. Mõistagi on aktuaalsed ka arutelud haldusreformi, valimiseaduste, piirilepingu, pagulaste ja samuti herjamise teemadel. Olen teadlik, et õiguskantsleri roll on arvamust avaldada pigem juba vastuvõetud õigust loovate aktide kohta, kuid mida rohkem parlament õiguskantslerit ka varasemates etappides aruteludesse kaasab ja tema seisukohti küsib, seda targem. Aitäh!

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Aitäh! Ja nüüd palun kõnetooli kolleeg Heljo Pikhofi Sotsiaaldemokraatlikust Erakonnast! Viis pluss kolm minutit.

12:01 Heljo Pikhof

Austatud juhataja! Head kolleegid! Lugupeetud õiguskantsler! Õiguskantsler on sõltumatu ametiisik, kelle ülesanne on seista hea selle eest, et Eesti riigis kehtivad seadused oleksid kooskõlas põhiseadusega ning et meie inimeste põhiõigused ja -vabadused oleksid kaitstud mitte üksnes paberil, vaid ka reaalses elus ja kõikvõimalikes olukordades. Mul on hea meel tõdeda, et õiguskantsler on selle ülesandega hästi hakkama saanud. Sotsiaaldemokraadina arvan, et peamine õiguskantsleri eduka töö eeldus on inimesekeskne lähenemine kõikidele probleemidele, püüd süveneda ka nendes probleemidesse, mis otseselt õiguskantsleri ametiülesannete hulka ei kuulu, kuid riivavad meie inimeste õiglustunnet ja on seetõttu ühiskondlikult olulised.

Vaadates kogu seda laia kõiki eluvaldkondi hõlmavat suhete spektrit, millega õiguskantsler iga päev tegeleb, hakkab silma, et suur osa probleemidest on aastaid rahuldava lahenduseta. Ja kui midagi püütaksegi muuta, toob see sageli kaasa uue probleemi, millega seadusandjal tuleb silmitsi seista. Igikestev küsimus on õigusloome kvaliteet, mis paljudel juhtudel ei vasta ühiskonna ootustele ja tekitab põhiseadusega vastuolus olevaid olukordi. Selles osas tuleb seadusandjal oma võimekust suurendada ning oma vigu ja tegematajätmissi tunnistada.

Aga mitte üksi seadusandlus ja seadusandja tegevus pole probleemide allikas. Vähemalt sama oluline on seaduste täitmine ja meie ühiskonna üldine õigusteadlikkus. Lõppastmes peaks see taanduma iga üksikisiku mitte üksnes seaduskuulekale, vaid ka teiste isikute õigusi ja vabadusi arvestavale ning teisi isikuid austavale ja mõistlikule käitumisele. See on aga dialektiline probleem, lakkamatu võitlus hea ja halva vahel, kus igale mõjule vastandub vältimatult vastumõju.

Tänase tegevusülevaate kontekstis peatun mõnel aspektil, mis enim häiris. Saime teada, et 2015. aasta kaheksa kuu jooksul algatas õiguskantsler kokku 97 menetlust, mis puudutasid otseselt laste õigusi, sh pöördusid lapsed ise oma õiguste kaitseks õiguskantsleri poole neljal korral. Need on mõtlema panevad numbrid, mis annavad tunnistust hoolimatusest kõige nõrgemate ja kaitsetumate suhtes. Laste vaimse ja füüsilise väärkohtlemise juhtumite arv on indikaator, millele ei tohi reageerimata jätta. Selles küsimuses vastutuse võtmist peaks suurendama uues lastekaitseaduses senisest konkreetsemalt

sätetatud igäühe kohustus teatada abi vajavast lapsest lastekaitsetelefonil või kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajale, vajaduse korral aga politseile, kellel on seaduslik alus sekkuda ja võimaluse korral abi osutada. Samas tuleb nentida, et laste õiguste tagamisel on Eestil veel pikk tee minna.

Õiguskomisjoni esimehena pean silmas eeskätt laste vastu suunatud seksuaalkuritegevust. Riigikohus tunnistas küll karistusjärgse kinnipidamise põhiseadusvastaseks, aga kohtu hinnangul on võimalik karistusjärgse käitumiskontrolli tingimusi vajaduse korral karmistada. Seksuaalkurjategijate puhul on võimalik kaaluda piirangute kehtestamist elukoha valikul ning teatud juhtudel pole välistatud kohustuslik ravi, teraapias osalemine või elektrooniline valve.

Teine kriipima jäänud probleem puudutab lapse vabaduse piiramist rehabilitatsiooniteenust osutavates asutustes. Endiselt puudub seaduses sätestatud alus lapse tahte vastaselt tema vabaduse piiramiseks rehabilitatsiooniteenust osutavas asutuses. Eestis on praegu kaks kinnist asutust, üks Tallinnas ja teine Jõhvis, kus osutatakse rehabilitatsiooniteenust käitumis- ja sõltuvusprobleemidega lastele. Põhiõiguste seisukohalt seisneb peamine probleem selles, et lapsi suunatakse kinnistesse asutustesse rehabilitatsiooniteenust saama nii alaealiste komisjoni otsuste kui ka laste elukohajärgsete omavalitsusüksuste suunamiskirjade alusel. Seadusega ei ole aga ei alaealiste komisjonidele ega kohalikele omavalitsusüksustele antud õigust laste vabaduse piiramiseks rehabilitatsiooniteenusele suunamise eesmärgil. Sisuliselt piiratakse laste vabadust seadusliku aluseta. See on lubamatu ja vajab kiiret regulatsiooni.

Probleemne on ka neis asutustes õppimise korraldus. Tallinnas ja Jõhvis toimub õpe väikeklassides ja selliseks õppekorralduseks on vaja nõustamiskomisjoni soovitusi. Samas on keskusesse jõudnud laste võimed ja varasemad õpikogemused väga erinevad, mis tähendab, et kõigi puhul ei ole väikeklassi suunamise tingimused täidetud. Teisisõnu, nõustamiskomisjon ei saa kõigi laste jaoks soovitusi anda. Kui aga lapse jaoks soovitusi ei ole, ei rahastata ka tema õpet väikeklassis. Keskustes viiakse läbi laste turvakontrolli, lukustatakse lapsi eraldusruumi, piiratakse nende suhtlemist, kontrollitakse laste kirjavahetust ja telefoni teel edastatavate sõnumite sisu, kohustatakse lapsi andma proove, kui nad kodust keskusesse naasnud on. Keskuste töötajate hinnangul on need piirangud rehabilitatsiooni õnnestumiseks hädavajalikud ja samasuguseid piiranguid on asutustes rakendatud juba aastaid. Samas seaduslik alus selliste piirangute rakendamiseks turvakeskustes endiselt puudub, vaatamata sellele, et õiguskantsler on sellele probleemile alates 2009. aastast korduvalt tähelepanu juhtinud. Probleemid on ka turva- ja asenduskodudes, aga neid ma siinkohal ei hakka pikemalt kirjeldama.

Piirdusin oma sõnavõtu paari väga kitsa, aga meie tuleviku kujundamise seisukohalt üliolulise probleemiga. Head kolleegid, kutsun teid kõiki üles hoidma lapse õigused fookuses, et iga lapse heaolu oleks meie riigis tagatud! Ja lõpetuseks avaldan õiguskantslerile tunnustust hea koostöö eest Riigikogu fraktsioonide ja komisjonidega. Sotsiaaldemokraadid loodavad, et see koostöö jääb ka edaspidi kestma. Aitäh!

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Aitäh! Nüüd palun kõnepultil kolleeg Kalle Laaneti Reformierakonnast!

12:01 Kalle Laanet

Palju tänu, juhataja! Kas ma saaksin kuus minutit?

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Viis pluss kolm minutit.

12:01 Kalle Laanet

Austatud juhataja! Head kolleegid! Õiguskantsler! Ei ole päris tavapärane, et kellegi ettekande järel puhkeb siin saalis aplaus. Aga see on hinnang sellele, kuidas te kõigile neile keerulistele küsimustele lihtsas eesti keeles vastasite, nii et ka minu poolt kummardus. Ent ma soovin tuua teieni kolm ja pool tähelepanekut, mis tekkisid mul ettekande baasil ja põhiseaduskomisjoni vestluse käigus.

Esmalt, õiguskantsleri kriitika saja päeva tegevuskava elluviimise kohta. Nõustun, et kui kiirtempo menetletavate muudatuste mõju pole piisavalt hinnatud, võib sündida kahjuliku mõjuga norme. See kriitika peaks aga kahtlemata käima mitte ainult seadusandja, vaid ka täitevvõimu kohta. Hea õigusloome tava kehtib mõlema võimuharu esindajatele. Mis mind Riigikogu liikmena ja pikaajase komisjoni esimehena nõrdima paneb, on just see, et ministriumid algatavad eelnõusid väga tihti just

nimelt Riigikogu koosseisu lõpuperioodil, mil ei jää enam aega nende põhjalikuks menetlemiseks. Peaksime endilt küsima, mida saaksime selles osas paremaks teha. Ehk suudame koalitsioonis ja parlamendis tervikuna kokku leppida, et täitevvõim ja ka meie ise siin hakkame menetlusi algatama varem, nii et see ei jääks just nimelt koosseisu lõpuaega. Sama põhimõtet saab ka komisjoni esimees kommunikeerida oma valdkonna ministritele.

Teine tähelepanek on Eesti-Vene piirilepingu kohta. Meil oli hea võimalus kuulata eile õiguskantsleri ülevaadet väiksemas ringis põhiseaduskomisjoni istungil, kus muu hulgas tõusetus küsimus kavandatava Eesti-Vene piirilepingu põhiseaduspärasusest. Õiguskantsler ütles selgelt, et tema hinnangul võimaldab meie põhiseadus Eesti-Vene piirilepingu sõlmida. Pean vajalikuks rõhutada, et Venemaa Föderatsiooni poolne allkirja tagasivõtmine 2005. aasta piirilepingult on sundinud meid otsima mõlemat poolt rahuldavat kompromisslahendust. Just seda kavandatav piirileping ongi – kompromiss, mille tulemusena ei mainita piirilepingus Tartu rahu, kuid samal ajal sisaldab see selgesõnalist klauslit selle kohta, et piirilepinguga reguleeritakse eranditult üksnes riigipiiri puudutavaid küsimusi. Eesti ei loobu piirilepingu sõlmimisega oma riiklikust järjepidevusest. Ja lepinguga reguleeritud piirisuhted on paremad kui reguleerimata suhted.

Kolmandaks, Riigikogu liikmete kuulumine riigile kuuluvate äriühingute nõukogudesse. Praeguse õiguskantsleri hinnangul on parlamendiliikmete kuulumine riigi äriühingute nõukogudesse teatud juhtudel põhjendatud, kuid ta rõhutas, et seejuures peab olema tagatud võimude lahususe põhimõtte järgimine. Seda saab tema sõnul tagada liikmete nimetamise protseduuri kaudu. Minu hinnangul aitaks võimalikku vastuolu võimude lahususe põhimõttega ära hoida või vähemalt leevendada reegel, et Riigikogu liikme nimetamiseks riigile kuuluva äriühingu nõukogusse peab minister saama Riigikogu asjaomase komisjoni nõusoleku. Parlamendilt nõusoleku mittesaamise korral tuleb täitevvõimul pakkuda komisjonile välja uus nõukogu liikme kandidaat. See aitaks muuta liikmete nimetamise otsustusprotsessi läbipaistvamaks ning hoiaks ära olukorra, kus minister ainuisikuliselt nimetab nõukogudesse liikmeid. Nõustun õiguskantsleriga, et olulisim selles küsimuses on aga kindlustada riigi äriühingute juhtimise kvaliteet. Nõukogude liikmed peavad tegutsema korraliku ettevõtja hoolsusega ning Riigikogu peab olema valmis sellist lahendusteed otsima. *Last but not least*: olen nõus õiguskantsleri seisukohaga, et kriminaalpopulismiga peab seadusandlik kogu väga ettevaatlik olema. Selle sõna taga näevad erinevad inimesed erinevaid kaasusi. Täna veel kord õiguskantslerit hea koostöö eest Riigikogu fraktsioonide ja komisjonidega!

12:01 Aseesimees Helir-Valdor Seeder

Aitäh! Nüüd kolleeg Andres Herkel Eesti Vabaerakonna nimel, palun!

12:01 Andres Herkel

Austatud õiguskantsler! Austatud Riigikogu liikmed! Me kahtlemata ühinen tänusõnadega selle ettekande ja küsimuste-vastuste eest. Paar aspekti on siin oluline välja tuua. Nimelt, esiteks on väga sümpaatne, et sellest ettekandest jäi mulje, et õiguskantsleri ametkond ei ole mitte mingi abstraktsete juuravaidluste arendaja kusagil kabinetites, vaid et tõepoolest käiakse väljas hooldeasutustes, psühhiaatriakliinikutes jm. See on äärmiselt oluline ja see aitab viia õiguskantsleri töö konkreetsete inimeste, konkreetsete eluprobleemide tasemele. Neid on Eestis kindlasti väga palju ja väga erinevatel tasanditel. Meile tundub, et te olete alustanud kõige kaitsetumatest, ja see iseenesest on õige lähenemine.

Mis puutub valdkondadesse, mis õiguskantsler esile tõi, siis ühel tähtsal on juba peatunud. See puudutab haridustemaatikat, mis kõlas üsna võimsalt vastu ka siis, kui õiguskantsler oma algatusega välja tuli. Jah, kahtlemata võivad vaatekohad olla erinevad, kuid selle diskussiooni toomiseks uuele tasandile on see algatus tõepoolest hea. Eile õhtul vastas minister Arto Aas pikalt Riigikogu liikmete küsimustele selles valdkonnas. Üks, mida ta ütles, oli see, et haridusküsimuste toomist omavalitsuste alt riigi tasandile ta lahendusena ei näe. Aga kui õige kauges tagasivaates analüüsida seda, kuhu meie reformikesed ja reformikatsed on takerdunud, siis tõepoolest on olnud üks põhiprobleem, et ei ole olnud suutlikkust koolivõrgu ja omavalitsuste probleemistikku koos läbi närida. Näis, kuidas läheb nüüd.

Teine pool sellest küsimuste ringist puudutab hariduse kättesaadavust. Mulle ei meeldi üldiselt mõiste "eliitkoolid". Ütleme siis niiviisi, et Eestis on koole, millel on väga väärikad traditsioonid ja mille eneseteadvus on selle tõttu üsna kõrge. Mõnigi kool võib-olla tunneb ennast sellises probleemiasetuses

natuke häirituna. Probleem ei ole pigem mitte selles, et meil niisugused koolid olemas on, vaid probleem on selles, et kogu koolivõrk kõigis Eesti osades ei suuda pakkuda ühtlaselt head haridust. Tihti lapsevanemad ei usalda panna oma lapsi kodulähedasse kooli. See kindlasti on probleem. Veidi ka erakondade rahastamisest. See küsimus käis siin läbi väga õrna vihjega, et komisjon justkui on tõstnud mõnes kohas käed üles ega arutagi neid probleeme ise, vaid saadab kohtutele. Kindlasti on siin probleeme, mille peale mõelda. Iseenesest see, et säärane komisjon on olemas, on positiivne võrreldes ajaga, kui seda ei olnud. Mul tuli selle peale kohe meelde, mida on Riigikontrolli audit öelnud kohalikes omavalitsustes teavitusrahadega plahvatusliku kasutamise kohta enne kohalikke valimisi. Tõesti tahaks väga, et Riigikogu hakkab nende probleemidega tegelema, mitte ei avasta ühel päeval taas, et meil asjad ei käi mitte kõige ilusamal moel.

Lõpuks jääb üle ainult nõustuda selle suure järeldusega, et seadus on vahend. Seadus ei pea olema eesmärk. Siinkohal vaatan just koalitsioonisaadikute poole – vohava seadusloome peatamine kõikides komisjonides on eeskätt just teie asi. On just teie asi see kriitiline filter vahele panna, sest opositsioonil ei pruugi see mitte alati õnnestuda. Aitäh!

13:02 Esimees Eiki Nestor

Rohkem läbirääkimiste soovi ei ole, lõpetan selle küsimuse käsitlemise. Aitäh õiguskantslerile!

---

2. 12:03 Riigikogu otsuse "Riigikogu otsuse "Riigieelarve kontrolli erikomisjoni moodustamine" muutmine" eelnõu (87 OE) esimene lugemine

13:02 Esimees Eiki Nestor

Läheme järgmise päevakorrapunkti juurde. Algab Isamaa ja Res Publica Liidu fraktsiooni esitatud Riigikogu otsuse "Riigikogu otsuse "Riigieelarve kontrolli erikomisjoni moodustamine" muutmine" eelnõu 87 esimene lugemine. Ettekandja algatajate nimel on Priit Sibul. Palun!

13:02 Priit Sibul

Austatud Riigikogu esimees! Head kolleegid! Esmalt tahan tänada Riigikogu põhiseaduskomisjoni liikmeid ja esimeest Kalle Laanetit ning riigieelarve kontrolli erikomisjoni esimeest Mihhail Stalnuhhinit selle eest, et see eelnõu nii kiiresti siia saali jõudis! Juhatus pani selle kiiresti ka päevakorda. Eelnõu on üsna lihtne ja proosaline. Jaak Aaviksoo Riigikogu liikme volituste lõppemise tõttu lõppes ka tema riigieelarve kontrolli erikomisjoni liikme staatus. Sellepärast teeb Isamaa ja Res Publica Liidu fraktsioon ettepaneku nimetada Jaak Aaviksoo asemel selle komisjoni põhiliikmeks Andres Metsoja ja tema asendusliikmeks Viktoria Ladõnskaja. Minu poolt kõik.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Aitäh! Kas ettekandjale on küsimusi? Ei ole. Põhiseaduskomisjoni ettekandja on Mihhail Stalnuhhin. Palun!

13:03 Mihhail Stalnuhhin

Härra esimees! See otsuse eelnõu oli põhiseaduskomisjonis arutelul 15. septembril. Peale põgusat arutelu võeti vastu järgmised otsused. Me teeme ettepanekud saata eelnõu täiskogu päevakorda 22. septembriks ehk tänaseks, esimene lugemine lõpetada ja määrata muudatusettepanekute esitamise tähtajaks üks tund peale Riigikogu täiskogu tänase istungi lõppu. Otsustasime määrata ettekandjaks põhiseaduskomisjoni liikme Mihhail Stalnuhhini ja teeme ettepanekud saata eelnõu teisele lugemisele, kui esimene lugemine lõpetatakse, neljapäevaks, 24. septembriks 2015, ning panna eelnõu sel päeval lõpphääletusele. Kõik otsused võeti vastu konsensuslikult.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Kas põhiseaduskomisjoni ettekandjale on küsimusi? Ei ole. Avan läbirääkimised. Läbirääkimiste soovi ei ole. Juhtivkomisjoni ettepanekul on otsuse eelnõu 87 esimene lugemine lõpetatud. Määrati eelnõu muudatusettepanekute esitamise tähtajaks tund aega pärast tänase istungi lõppu, s.o 22. september kell 14.

---

3. 12:05 Politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu (48 SE) esimene lugemine

13:02 Esimees Eiki Nestor

Järgmine päevakorrapunkt on Riigikogu liikmete Arno Silla, Henn Põlluaasa, Mart Helme, Martin Helme, Raivo Põldaru ja Uno Kaskpeiti algatatud politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu 48 esimene lugemine. Eelnõu algatajate nimel peab ettekande Uno Kaskpeit. Palun!

13:02 Uno Kaskpeit

Austatud eesistuja! Lugupeetud kolleegid! Oleme esitanud politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu. Politsei ja piirivalve seaduses tehakse selline muudatus, et § 101 lõiget 1 muudetakse ja sõnastatakse see järgmiselt: "Isikul, kellel on vähemalt 20-aastane politseiteenistuse staaž, tekib 55-aastaselt õigus väljateenitud aastate pensionile." Selle muudatuse põhjus on see, et kehtiva politsei ja piirivalve seaduse § 101 lõike 1 kohaselt tekib politseiametnikul õigus väljateenitud aastate pensionile siis, kui ta on olnud teenistuses vähemalt viis aastat järjest vahetult enne seda, kui tal täitub pensioniõiguslik vanus ehk ta saab 55-aastaseks. Eelnõu näeb ette, et politseiametnikul tekib õigus saada väljateenitud aastate pensioni ka siis, kui ta on lahkunud politseiteenistusest enne pensioniõigusliku vanuse täitumist, kuid tal on olemas vajalik politseiteenistuse staaž. See säte hakkaks toimima samal alusel, nagu see oli ette nähtud piirivalveseaduses enne 2007. aastat ja nagu näeb ette kehtiv kaitseväeteenistuse seadus. Selle eelnõuga loome me politseinikele ja kaitseväelastele võrdsed pensionile siirdumise tingimused. Tänan!

13:03 Esimees Eiki Nestor

Oota-oota, ettekandja! Palun tule tagasi! Kas eelnõu algatajate ettekandjale on küsimusi? Neid on ja neile tuleb vastata. Külliki Kübarsepp, palun!

13:03 Külliki Kübarsepp

Aitäh, hea esimees! Hea ettekandja! Võib öelda, et see kasusaajate hulk võib hüpoteetiliselt ulatuda isegi n-ö miilitsa aegadesse. Kui suurest inimrühmast on jutt, kui paljusid inimesi see muudatus võiks mõjutada ja mida see riigieelarvele kaasa toob?

13:03 Uno Kaskpeit

Siin on selline lugu, et miilitsa ajal ei olnud viieaastast nõuet, sel ajal oli üheaastane nõue. See viieaastane nõue tekkis siis, kui piirivalve löödi politseiga kokku. Ma isegi ei tea, mis eesmärgil seda tehti, arvatavasti poliitilistel eesmärkidel, et suruda maha inimeste rahulolematust.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Andres Ammas, palun!

13:03 Andres Ammas

Aitäh, härra eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Ma jätkan kolleegi küsimust, kuna selle teine pool jäi vastamata. Te kirjutate seletuskirjas, et selle eelnõu seaduseks saamine ei too riigieelarvele kaasa mingit lisakulu. Kuidas te seda seletate? Te laiendate eripensioni võimalike saajate ringi, aga kulu ei ole.

13:03 Uno Kaskpeit

Miks ma laiendan? Ma ei laienda. See muudatus hakkaks kehtima praegusest hetkest ja praegu teenistuses olevate inimeste kohta. See on kaitseväge ja politsei võrdsuse küsimus. Mis on nendel teenistustel vahet? Täpselt samuti oli enne 2007. aastat piirivalveteenistuses – ei olnud seda viie aasta nõuet.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Külliki Kübarsepp, palun!

13:03 Külliki Kübarsepp

Aitäh, hea eesistuja! Hea vastaja! Küsin siis kolmandat korda, kui suurt hulka inimesi see eelnõu puudutab.

13:03 Uno Kaskpeit

Ma ei oska seda öelda. Need andmed tuleb politseiametist välja võtta. Aga ma tegin ministrile ühe päringu, kui palju inimesi on töölt vabastatud ja koondatud haridusnõuetele mittevastavuse pärast. Ministri vastus oli, et Politsei- ja Piirivalveameti personaliprogrammid ei võimalda neid andmeid välja võtta.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Mati Raidma, palun!

13:03 Mati Raidma

Suur tänu! Hea ettekandja! Te mainisite vahetegemist. Ma tahan teada, milline on teie arvates päästjate ning politsei- ja piirivalveametnike vahe. Siin on suur erinevus.

13:03 Uno Kaskpeit

Ma vastan sellele küsimusele küsimusega. Öelge mulle üks riik, kus päästjatel on eripensionid. Ümbruskonnas ei tea ma ühtegi sellist. Aga politseil, piirivalvel ja kaitseväel on kõigis riikides eripensionid. Neid asju ei saa omavahel päris võrrelda.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Terje Trei, palun!

13:03 Terje Trei

Hea ettekandja! Minule jäi küll natuke arusaamatuks teie väide – kui te ütlesite, et lisakulusid ei tule –, et te peate eelnõuga silmas neid, kes täna asuvad tööle, mitte neid, kes täna töötavad või kes on eile töö lõpetanud. Palun seletage lahti, mida te selle eelnõuga mõtlete!

13:03 Uno Kaskpeit

Ma mõtlen selle eelnõuga seda, et politseinikud ja piirivalvurid hakkavad saama pensionile täpselt samadel alustel nagu kaitsevälased. Milleks on Eesti riigis loodud selline ebavõrdsus?

13:03 Esimees Eiki Nestor

Terje Trei, palun!

13:03 Terje Trei

Kuidas te sellisel juhul saate öelda, et riigieelarvele lisakulu ei teki? Kõigil neil, kes on läinud kehtiva seaduse alusel pensionile, tekib ju õigustatud ootus, et neile hüvitatakse see, millest nad on ilma jäänud seetõttu, et vahepeal oli teistmoodi kord.

13:03 Uno Kaskpeit

Nendel, kes on juba pensionile läinud, ei teki mitte mingisugust probleemi. Nendele ei ole vaja midagi hüvitada.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Kalle Laanet, palun!

13:03 Kalle Laanet

Aitäh, austatud juhataja! Hea ettekandja! Kas ma saan õigesti aru, et kui kehtiva teenistusseaduse järgi peab inimesel olema 20 aastat teenistusstaazi, ta peab olema vähemalt 55-aastane ja organisatsiooni liige, siis teie eelnõu mõtte järgi see kolmas osa langeb ära? Enam ei pea olema organisatsiooni liige, kui kaks ülejäänud punkti on täidetud.

13:03 Uno Kaskpeit

Jah.

13:03 Esimees Eiki Nestor

See oli vastus. Mati Raidma, palun!

13:03 Mati Raidma

Suur tänu! Hea, et avaldasite oma seisukohta päästjate suhtes. Aga kui jutt juba naabrite peale läks, siis kas te saate täpsustada, millised pensionierisused on Rootsi piirivalvel?

13:03 Uno Kaskpeit

Rootsis ei olegi minu teada piirivalvet, see on seal kogu aeg politseiga koos olnud. Aga rootslaste erisusi ma täpselt ei tea.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Henn Põlluaas, palun!

13:03 Henn Põlluaas

Aitäh, hea eesistuja! Lugupeetud ettekandja, kas te oskate põhjendada, miks on kehtestatud selline kaitseväelaste ning politsei ja piirivalve erinev kohtlemine?

13:03 Uno Kaskpeit

Seda peaks küsima nendelt härradelt ja prouadelt, kes osalesid 2010. aastal seaduse koostamisel ja võtsid selle seaduse vastu. Mina ei olnud sellel ajal enam teenistuses ega osalenud selles töös.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Nüüd on küsimused lõppenud. Aitäh eelnõu algatajate ettekandjale! Komisjoni ettekandja on õiguskomisjoni liige Raivo Aeg. Palun!

13:03 Raivo Aeg

Austatud eesistuja! Lugupeetud Riigikogu! Riigikogu õiguskomisjon arutas oma 14. septembri istungil Riigikogu liikmete Henn Põlluaasa, Arno Silla, Martin Helme, Raivo Põldaru, Uno Kaskpeiti ja Mart Helme 2. juunil algatatud politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu 48. Peale Külliki Kübarsepa, kes viibis sel ajal välislahetuses, osalesid istungil kõik ülejäänud komisjoni liikmed. Arutelu juurde olid külalistena kutsutud veel Siseministeeriumi nõunik Väino Linde ja Siseministeeriumi personalipoliitika osakonna õigusnõunik Svetlana Meister. Komisjoni ettekandjaks otsustati määrata Raivo Aeg ehk mina. Esitatud eelnõu kohaselt soovitakse muuta PPVS-i ehk politsei ja piirivalve seaduse § 101 lõiget 1 ja sõnastada see järgmiselt: "Isikul, kellel on vähemalt 20-aastane politseiteenistuse staaž, tekib 55-aastaselt õigus väljateenitud aastate pensionile." Eelnõu seletuskirja kohaselt vähendaks selline muudatus politseiametnike ja kaitseväelaste ebavõrdset kohtlemist väljateenitud aastate pensioni ehk eripensioni saamisel.

Eelnõu esitajad selgitavad, mida nad peavad silmas ebavõrdse kohtlemise all, järgmiste asjaoludega. Alates 1. jaanuarist 2010 kehtima hakanud politsei ja piirivalve seaduse § 101 lõike 1 kohaselt tekib politseiametnikul 55-aastaselt õigus väljateenitud aastate pensioni saada, kui tal on eelnevalt vähemalt 20 aastat staaži politseiametnikuna, millest vähemalt viis aastat vahetult enne pensionile jäämist on ta töötanud politseiametnikuna. Kaitseväeteenistuse seaduse § 206 lõige 1 aga sätestab, et isik, kellel on 20-aastane tegevteenistuse staaž, võib 50-aastaselt jääda tegevteenistuspensionile. Kaitseväeteenistuse seadus ei näe seega ette vahetu teenistuse nõuet enne pensionile siirdumist, samuti erineb politseiteenistusest ja kaitseväe tegevteenistusest pensionile jäämise iga: ühel juhul 55 aastat, teisel 50 aastat.

Tuleb öelda, et komisjoni arutelu oli elav ja nüansirikas. Arutleti eripensionide kui selliste vajalikkuse üle üleüldse, kuni selleni välja, et arvati, et eripensioni saajate ringi võiks hoopis laiendada. Arutelu tulemusena asus komisjon seisukohale, et teatud elukutsete puhul, eeskätt peeti silmas just kaitseväge,

politseiteenistust ja piirivalveteenistust, kus füüsiline võimekus on tööülesannete ja eesmärkide edukaks täitmiseks olulised, on eripensionide süsteem üldiselt vajalik. Tulenevalt sellest ongi eripensionile jäämisel eanõue viidud tunduvalt allapoole kui üldise vanaduspensioni puhul. Seaduse eesmärk seisnebki selles, et inimene töötaks kuni eripensioni saamiseks ettenähtud ea täitumiseni politseiametnikuna, mitte ei lahkukuks teenistusest aastaid varem. Staažinõue on pigem täiendav ja täpsustav, et ei tekiks võimalust teenida eripension välja ebamõistlikult lühikese ajaga.

Ka Vabariigi Valitsus selgitas oma arvamuses seaduseelnõu kohta, et Vabariigi Valitsuse aastate 2015–2019 tegevusprogrammi kohaselt on vaja analüüsida kogu pensionisüsteemi, sh eripensionide süsteemi jätkusuutlikkust, mille baasil saaks 2016. aasta märtsis esitada ettepanekuid süsteemi korrastamiseks. Samuti on OECD ja Euroopa Komisjon osutanud vajadusele kohaldada pensionisüsteemi riigi majanduslike ja demograafiliste oludega ning siduda see ka oodatava eluea kasvuga, et piirata enneaegsele pensionile minekut.

Oluline on märkida, et eelnõu seletuskirjas tuuakse välja, nagu ei tekitaks seadusmuudatuse rakendamine riigieelarvele lisakoormust. Seda väidet ei ole aga eelnõu algatajad millegagi põhjendanud. Samas on Politsei- ja Piirivalveameti andmetel praegu tööl 1337 politseiametnikku, kellel on juba täitunud 20-aastase staaži nõue, aga samas ei ole täitunud veel eanõue. Nad võiksid juba tänasest päevast politseist lahkuda ning aastate möödudes, kui neil täitub 55. eluaasta, hakkaksid saama politsei eripensioni. Lisaks on hulgaliselt endisi politseiametnikke, kes on lahkunud teenistusest enne vastava ea täitumist, aga kellel on täitunud 20-aastase teenistusstaaži nõue ja kellel seaduse jõustumise korral tekiks automaatne õigus hakata tagantjärele politsei eripensioni saama. Omaette küsimus on veel see, kas seda hakataks saama seaduse jõustumise päevast või tuleks kompenseerida ka vahepeal saamata jäänud pension, alates sellest ajast, kui neil täitus ettenähtud vanus, kuigi nad olid selleks ajaks teenistusest lahkunud.

Tulenevalt eeltoodud arutelust pani komisjon hääletusele ettepaneku eelnõu esimene lugemine lõpetada. Ettepanekut toetas 3 komisjoni liiget ja vastu oli 6, erapooletuks ei jäänud keegi. Seega teeb õiguskomisjon Riigikogu täiskogule ettepaneku eelnõu 48 esimesel lugemisel tagasi lükata. Aitäh!

13:04 Esimees Eiki Nestor

Küsimused komisjoni ettekandjale. Andres Ammas, palun!

13:04 Andres Ammas

Lugupeetud eesistuja! Lugupeetud ettekandja! Eelnõu esitajad on seletuskirjas rõhutanud ja nende esindaja rõhutas ka kõnepuldil, et eelnõu eesmärk on vähendada politseinike ja kaitseväelaste ebavõrdsust. Kas sellest aspektist oli komisjoni istungil eraldi juttu ja millega seda vahetegemist põhjendati?

13:04 Raivo Aeg

Aitäh! Komisjon seda ebavõrdsuse temaatikat eraldi süvitsi ei käsitlenud, kuna tegemist on kahe eraldiseisva õigusaktiga: kaitseväeteenistuse seadus on jõustunud ning arutelu all oli meil politsei ja piirivalve seaduse muutmise seaduse eelnõu. Ei olnud, jah, eraldi süvitsi arutelu selle üle, kas peaks hakkama vastukaaluks muutma näiteks kaitseväeteenistuse seadust, viies sinna samamoodi sisse vahetu teenistuse nõude enne eripensionile siirdumist.

13:04 Esimees Eiki Nestor

Kalle Laanet, palun!

13:04 Kalle Laanet

Aitäh, austatud juhataja! Hea ettekandja! Sa nimetasid ära orienteeriva arvu, kui paljusid nendest inimestest, kes praegu politseiorganisatsioonis töötavad, see muudatus võiks puudutada. Aga nimetamata jäi see, kui paljusid inimesi väljaspool organisatsiooni see puudutaks. Kas te küsisite ka näiteks Politsei- ja Piirivalveametist või Siseministeriumist, mis see riigieelarvele kulu poole pealt kaasa tooks?

13:04 Raivo Aeg

Ei, sellist informatsiooni meil ei olnud ja seda ka Vabariigi Valitsus oma arvamuses ei edastanud. Kindlasti on seda võimalik välja arvutada nende isikute kohta, kes täna on teenistuses ja kellel on täitunud 20-aastase staaži nõue, kuid eanõue on täitumata. Samas kujutan ma ette, et see võib olla suhteliselt komplitseeritud nende isikute puhul, kes lahkusid politseiteenistusest enne, kui neil eanõue täitus, kuid kellel samas oli staažinõue täitunud, ja kes tänaseks päevaks on saanud 55-aastaseks. Teatavasti oli enne 2010. aastat eanõue 50 aastat. Ka Vabariigi Valitsuse arvamuses, mis eeldatavasti baseerub väga palju Siseministeeriumi esitatud arvamusel, on toodud välja, et tehniliselt oleks suhteliselt komplitseeritud hakata tagantjärele neid arvestusi pidama ja viima eripensioni saamise õigust samadele alustele. Aastate jooksul on need alused ju muutunud. Teatavasti viidi 2010. aastal ka politseis sisse auastmete süsteem ja selle võrdsustamine varasema ametinimetuste süsteemiga kulutaks Siseministeeriumi hinnangul ebamõistlikult palju aega ja muid ressursse.

13:04 Esimees Eiki Nestor

Aitäh! Ettekandjale rohkem küsimusi ei ole. Avan läbirääkimised. Uno Kaskpeit, palun, Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni nimel!

13:04 Uno Kaskpeit

Härra eesistuja! Lugupeetud kolleegid! Esimene ülesanne selle seadusparanduse esitamisel oli luua võrdsus kaitseväeteenistuses olevate ning politseis ja piirivalves teenivate inimeste vahel. Need teenistused on ühtemoodi seotud mitme riskiga, kuid pensionile jäämise tingimused on erinevad. Annan lühikese ülevaate probleemi ajaloost. Miilitsaseaduses oli nõue, et enne pensionile jäämist peab olema üks aasta pidevat teenistust ja pensionile saab jääda ainult teenistuses olles. Selline põhimõte, otse teenistusest pensionile minek, on tulnud meile, ühesõnaga, üle nõukogude ajast ja see mentaliteet on säilinud tänaseni. Inimeste olukorda on ainult veel halvendatud. Kui Eesti Vabariigis hakati looma politseid, siis see toimus nii, et miilits nimetati politseiks ja pensionile minemise tingimused kanti miilitsaseadusest üle politseiseadusesse. Kaitseväes ei ole sellist nõuet tänaseni ja piirivalves ei olnud sellist nõuet kuni 2007. aastani. Politsei ja piirivalve seaduse loomisega alates 1. jaanuarist 2010. aastal tekkis järsku see viieaastase vahetu teenistuse nõue. Täpsemalt öeldes, pensionile saab minna ainult otse teenistusest ja enne seda peab viis viimast aastat olema olnud katkematut teenistust. See nõue, eriti just see viimase viie teenistusaasta nõue, annab võimaluse manipuleerida teenistuses olevate inimestega.

Siseministeeriumi koostatud vastus seadusmuudatuse kohta oli täis mitmeid üpris demagoogilisi väiteid. Näiteks väideti, et viimase viie aasta jooksul teenistuses olemise nõue on kehtestatud selleks, et inimesed ei lahkuks enne 50. või 55. eluaastat teenistusest.

Esimene väide: see tekitaks väljaõppe saanud töötajate puuduse, sest paljud lahkuksid teenistusest mingile muule tööle, kui 20 või 25 aastat teenistust täis saab. See väide on kallutatud, sest kui kardetaks väljaõppe saanud inimeste suurt puudust ja nende töölt lahkumist, siis ei oleks viimase viie aasta jooksul koondatud väljaõpetatud ja haritud inimesi. Julgen väita, et viimasel viiel aastal on politseinike ja piirivalvurite hulgast koondatud sadu selliseid inimesi.

Teine väide: see tekitab lisakoormuse riigieelarvele, sest kui ei ole nõuet olla viimased viis aastat teenistuses, hakkavad 50. või 55. eluaasta täitumise järel inimesed, kellel on staaži 20 või rohkem aastat, pensioni taotlema. Ma olin ise piirivalves teenistuses 2007. aastani ega mäleta, et keegi oleks teenistusest lahkunud enne 50. eluaastat, et 50-aastaselt tulla pensioni nõudma. Inimesed olid saanud väljaõppe ja hariduse ning keegi ei tulnud selle peale, et enne 50. sünnipäeva teenistusest lahkuda. Mul on palju endisi kolleege, tuttavaid ja sõpru kaitseväeteenistuses. Ma ei ole kuulnud, et kaitseväest oleks enne 50. või 55. eluaastat massiliselt lahkunud, et tulla ettenähtud vanuse täitumise korral pensioni järele. Ma arvan, et seda võivad kaitseväe kohta väita ka kaks kindralit, kes siin meie keskel istuvad. Olen kindel, et see viie viimase aasta nõue tekkis politsei ja piirivalve seadusesse spetsiaalselt, et suruda maha kõikvõimalikud vastuseisud ühendamisele ...

Palun kolm minutit juurde!

13:04 Esimees Eiki Nestor

Kolm minutit lisaiega.

13:04 Uno Kaskpeit

... teenistuses olevate piirivalvurite ja politseinike poolt. See nõue annab võimaluse, nagu ma juba enne ütlesin, viimasel viiel teenistusaastal manipuleerida inimestega, kes julgevad öelda välja tõtt korralageduse kohta selles ühendasutuses.

Arvan, et probleem on ministris ja ministeeriumis. Ei suudeta luua oma allasutuses normaalset töökeskkonda, et inimesed tahaksid seal tööd teha. Suurt korralagedust Politsei- ja Piirivalveametis kinnitavad ka viimase nädala sündmused, kui kolm teenistujat tegid enesetapu. Üks neist sai isegi puhkusel olles vabalt relvaruumi, võttis relva ja lasi ennast maha. See näitab, et selles ühendasutuses on midagi korrast ära, ja seda just juhtkonna poole peal.

Nii et, kulla kolleegid, mõelge enne, kui vajutate nupule, kas te soovite kahes sarnases teenistuses ebavõrdsuse jätkumist või teeme sellele lõpu ja loome nendele inimestele ühesugused tingimused. Kui minister ei saa oma valdkonna juhtimisega hakkama, siis ta peaks tagasi astuma. Täna!

13:04 Esimees Eiki Nestor

Rohkem läbirääkimiste soove ei ole, sulgen läbirääkimised. Austatud Riigikogu, juhtivkomisjon on teinud ettepaneku eelnõu 48 esimesel lugemisel tagasi lükata. Seda on meil vaja hääletada ja selle ettevalmistamisega alustamegi.

Austatud Riigikogu, panen hääletusele juhtivkomisjoni ettepaneku eelnõu 48 esimesel lugemisel tagasi lükata. Palun võtta seisukoht ja hääletada!

Hääletustulemused

Ettepaneku poolt on 48 Riigikogu liiget, vastu 28 ja erapooletuks jäi 2. Eelnõu 48 langeb menetlusest välja.

---

4. 12:34 Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu Vabariigi Presidendi valimiskorra muutmiseks (18 SE) esimene lugemine

13:02 Esimees Eiki Nestor

Järgmine päevakorrapunkt on Riigikogu liikmete Aadu Musta, Andrei Novikovi, Dmitri Dmitrijevi, Enn Eesmaa, Erki Savisaare, Heimar Lengi, Jaanus Karilaidi, Jüri Ratase, Kadri Simsoni, Kersti Sarapuu, Mailis Repsi, Marika Tuus-Lauli, Martin Repinski, Mihhail Korbi, Mihhail Stalnuhhini, Märt Sulksi, Olga Ivanova, Priit Toobali, Rein Ratase, Siret Kotka, Tarmo Tamme, Toomas Vitsuti, Valeri Korbi, Viktor Vassiljevi ja Vladimir Velmani algatatud Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu Vabariigi Presidendi valimiskorra muutmiseks esimene lugemine. Eelnõu algatajate nimel teeb ettekande Riigikogu liige Priit Toobal.

13:02 Priit Toobal

Lugupeetud esimees! Head kolleegid! Lubage mul alustada tsitaadiga: "Ainult nõrgad erakonnad, kellel puudub rahva usaldus, pooldavad riigipea valimist parlamendis." See tsitaat kuulub endisele ministrile, endisele Riigikohtu esimehele ja Reformierakonna kunagisele tipp-poliitikule Märt Raskile. Minu arvates väga tabavalt öeldud. Erakonnad, kes kardavad rahvast ja rahva arvamust, ei toeta presidendi otsevalimist. Keskerakonna fraktsioon usaldab rahvast ja rahvas usaldab Keskerakonda ning meie toetame presidendi valimist rahva poolt. Käesoleva aasta 6. mail algatasid Keskerakonna liikmed Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu Vabariigi Presidendi valimiskorra muutmiseks. Keskerakonna liikmed on samasisulist eelnõu ka varem siinsamas saalis algatanud ja täna arutame riigipea otsevalimise küsimust kaheteistkümnendat korda.

Aga nüüd eelnõust endast. Eelnõu eesmärk on luua Eesti Vabariigi kodanikele täiendav kõrgeima riigivõimu teostamise võimalus, seadustades Vabariigi Presidendi otsevalimise. Vabariigi Presidendi valimine otse rahva poolt vastab ühiskonna ootustele ning annab rahvale lisavõimaluse osaleda riigile oluliste küsimuste ja otsuste langetamisel, lähendades sellega rahvast riigile. Avaliku arvamuse küsitluste järgi kuulub kodanike valdava osa toetus ideele sätestada presidendi otsevalimine. Arutelu selle üle on kestnud kehtiva põhiseaduse koostamisest saadik. Seda mõtet on toetanud mitmed erakonnad ning Riigikogu liikmed läbi aegade.

1995. aastal tegi põhiseaduskomisjon Vabariigi Valitsusele ettepaneku kutsuda kokku põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjon, mis pidi põhjalikult analüüsima põhiseaduse muutmise vajadust seoses

presidendi otsevalimise institutsiooni sisseviimisega. Komisjon töötas ligemale kaks aastat. Tulemuseks oli ühelt poolt välisekspertide analüüs ja teiselt poolt meie silmapaistvate riigiõigusteadlaste Rait Maruste, Eerik-Juhan Truuvälja, Märt Raski ja Jüri Raidla koostatud raport. Välisekspertid üldiselt soovitasid Eestil kaaluda presidendi otsevalimise sätestamise võimalust. Samuti pakuti põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni materjalides ühe alternatiivina välja tuua presidendi otsevalimise mehhanism meie põhiseadusesse ja tõstatati kehtivas põhiseaduses olevas presidendi valimise korras esinevad tehnilised probleemid.

2001. aastal algatas president Meri Riigikogus põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu, millega soovis muuta presidendi valimise süsteemi nii, et president valitaks edaspidi rahva poolt otsevalimise teel. Seda initsiatiivi toetas oma Riigikogus peetud kõnes ka president Arnold Rüütel. Nimetatud algatusele on järgnenud veel mitmeid, kuid seni ei ole seadusandja pidanud vajalikuks lasta rahval endal ise riigipead valida.

Meie usume Eesti rahva tarkusesse valida Eestile vääriline riigipea ning soovime, et Riigikogu loovutaks selle õiguse rahvale. Põhiseadust sellises tähtsas küsimuses muutes peame oluliseks ja rõhutame poliitilise konsensuse otsimise vajadust. Selle eelnõu seadusena vastuvõtmine tähendaks esmakordselt omariikluse ajaloos seda, et riigipea selgitatakse kogu rahva tahteavalduse järgi. Tegemist on põhiseaduse ühe elemendi muutmisega, sellega ei muutu põhiseaduses sätestatud riigikorraldus ega parlamentaarne mehhanism. Vabariigi Presidendi pädevuse muutmist pole esitatud eelnõus samuti ette nähtud.

Eesti Vabariigi põhiseaduse XV peatüki § 163 kohaselt arutatakse põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu Riigikogus kolmel lugemisel, kusjuures esimese ja teise lugemise vahel on vähemalt kolm kuud ning teise ja kolmanda lugemise vahel vähemalt üks kuu. Põhiseaduse muutmise viis otsustatakse kolmandal lugemisel. Eelnõu algatajatena paneme ette, et põhiseadust muudaksid Riigikogu kaks järjestikust koosseisu.

Eelnõu § 1 punktiga 3 muudetakse põhiseaduse § 79 tulenevalt sinna Vabariigi Presidendi otsevalimise institutsiooni sisseviimisest. Esmalt sätestatakse vabade valimiste põhimõtte, mis peab vastama kolmele vabade valimiste põhitingimusele. Valimised peavad olema üldised, ühetaolised ja otsesed, nagu see on kehtestatud ka Riigikogu valimiste korral. Hääletamise salajasuse nõue on eelnõu kohaselt samuti muutumatu.

Seoses Riigikogu vastava õiguse kaotamisega muudetakse ka Vabariigi Presidendi kandidaatide ülesseadmise õigust. Vabariigi Presidendi kandidaadi ülesseadmise õigus on eelnõu kohaselt erakonnal või vähemalt 10 000 hääleõiguslikul Eesti Vabariigi kodanikul. Ettepanek nõuda kandidaadi ülesseadmiseks 10 000 hääleõigusliku kodaniku allkirja tuleneb senisest riigiõiguslikust praktikast. Sama nõue tulenes Eesti Vabariigi põhiseaduse rakendamise seaduse § 4 lõikest 3 presidendi valimisel 1992. aastal. Niisamuti pakkus seda välja president Meri, kui ta parlamendile vastava eelnõu 2001. aastal üle andis.

Eelnõuga kehtestatakse Vabariigi Presidendi valimise üldpõhimõtted. Nimelt näeb eelnõu ette, et valituks tunnistatakse kandidaat, kelle poolt on antud üle poole hääletamisest osavõtnute häältest. Täiendavalt antakse regulatsioon nõutava häälteenamuse mittesaamise puhuks, kui kahe enim hääli saanud kandidaadi vahel korraldatakse teine hääletusvoor. Samuti vajab seaduses sätestamist olukord, kus esimeses hääletusvoorus kogub häälte arvult teise tulemuse mitu kandidaati. Sellisel juhul näeb eelnõu ette, et teise vooru pääseb võrdse arvu hääli kogunud kandidaatidest vanim. Hääletuse olemuslikkusest lähtudes tunnistatakse teises hääletusvoorus valituks kandidaat, kelle poolt anti enim hääli. Siinkohal sätestatakse nagu ka esimeses voorus võrdse arvu hääli saanud kandidaatide puhul vanuseline eelis, mistõttu valituks tunnistatakse taas kord kandidaatidest vanem. Esitatud süsteem välistab võimaluse, et president jääb valimise käigus valimata, kuna teises voorus ei ole kvalifitseeritud häälteenamus enam nõutav. Põhiseaduses sätestatud Vabariigi Presidendi valimise uue korra kohaselt, mis näeb ette Vabariigi Presidendi otsevalimise, kehtestatakse nagu ka olemasoleva regulatsiooni puhul täpsem kord Vabariigi Presidendi valimise seaduses.

Seadusmuudatus suurendab riigieelarve kulusid, kuid eelnõu võimaldab lisakulusid arvestada 2021. aasta riigieelarve koostamisel.

Mitmed otsevalimise oponentid on öelnud, et riigipea otsevalimine nõuaks ka presidendi rolli muutmist ega sobi kokku parlamentaarse riigikorraldusega. Tahan veel üle rõhutada, et mitte mingit presidendi võimupiiride muutmist või üleminekut parlamentaarselt riigikorraldusele presidentaalsele juhtimisele meie esitatud eelnõu kaasa ei too. Lubage mul siinkohal taas kord tsiteerida, sedakorda tänase justiitsministri

Urmas Reinsalu sõnu: "Mehaanilist korrelatsiooni selle vahel, otsekui otse valitud presidendil oleks põhiseadusvõimu rohkem kui kaude valitud presidendil, juriidilise ekspertiisi komisjon oma materjalides ei tuvastanud." Reinsalu sõnas seda kümmekond aastat tagasi, mil ta otsevalimisi toetas, võiks isegi öelda, oli üks selle tulisemaid pooldajaid. Nüüdseks on Reinsalu alla kirjutanud valitsuse seisukohale, mis on mehe varasemale arvamusele risti vastupidine.

Kehtivas põhiseaduses toodud ülesanded ja vastutus sobivad suurepäraselt ka rahva valitud riigipeale. Kuidas üks või teine ametikandja ülesannete täitmisega hakkama saab, on juba iseasi ja sõltub kindlasti ka konkreetsest naisest või mehest, kes sellel ametipostil on. Ei maksa karta, et rahva poolt otse, parlamendi vahendusega valitud presidendil on äkki suurem autoriteet ja võib-olla on ta siis vähem aldis parlamendiga koostööd tegema, kuna tema tagasivalimine ei sõltu enam parlamendifraktsioonide seisukohtadest. Seda küll peljata ei tohiks. Me ei tohiks karta riigipead, kes on julge ega kõhkle oma õiguses blokeerida parlamendis teerullitaktikaga läbi surutavaid kobar-, praak- või populistlikke seadusi. Kui rahva mandaadiga president manitseb Riigikogu rohkem ja paremini tööle hakkama ning distsiplineerib parlamenti, sh valitsuskoalitsiooni, siis usun, et see on ainult hea.

Presidendi otsevalimine on euroopalik poliitiline traditsioon, mis on omane suurele osale Euroopa Liidu maadest. Euroopa Liidu 28 riigist on presidendi institutsioon 18-s, neist 12-s valib presidendi rahvas. Kui võrrelda meie riigipea valimise korda teiste Euroopa riikide omaga, siis leiame veel ühe päris olulise erinevuse. See meile ainuomane erinevus on valimisõiguse üleminek ühelt otsustuskogult teisele. Kui parlament presidenti valitud ei saa, läheb otsustusõigus valimiskogule. Mujal nii ei tehta. Riigipead valib kas rahvas, parlament või selleks spetsiaalselt moodustatud valimiskogu. Seesugust segapudrusüsteemi nagu meil tõesti mujal ei ole, vähemalt Euroopa kultuuriruumis mitte. Kolleeg Aadu Must on meil kehtivat segavarianti võrrelnud pankrotihalduri appikutsumisega: parlament ei saa hakkama, laseme siis valimiskogul valida.

Lubage mul tsitaadiga ka lõpetada. See tsitaat kuulub president Lennart Merile, kes 2001. aastal presidendi otsevalimise seaduse eelnõu üle andes ütles: "Teie käes on hetke pärast seaduseelnõu, mis annab Eesti rahvale õiguse, mis on enamusel demokraatlikest Euroopa rahvastest." Täna tähelepanu eest!

13:03 Esimees Eiki Nestor

Küsimused ettekandjale. Andres Herkel, palun!

13:03 Andres Herkel

Aitäh, Riigikogu esimees! Austatud ettekandja! Mulle jäi ikkagi pisut hoomamatuks see, et kui teile see kasutatav segavariant ei meeldi – sellel võib muidugi olla puudusi – ja te esinete siin väga tugevalt parlamentaarse riigiehituse toetajana, siis miks te ei tee ettepanekut tuua presidendi valimine täielikult parlamenti. Ka see on täiesti aktsepteeritav ja mitmel pool kasutatav süsteem. Küsimuse edasiarendus võiks olla see, kas senised presidendivalimised Eestis on andnud meile väga probleemseid või väga halbu tulemusi.

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Teie pakutud variant kaotada ära segasüsteem ja tulla presidendi valimisega ainult parlamendi ette on kahtlemata parem kui praegune variant. Nagu ma ütlesin, Euroopa Liidu riike, kus on üldse olemas selline institutsioon nagu president, on 18 ja neist 12-s valib presidendi rahvas. Ma arvan, et me võiksime kuuluda ja peaksime kuuluma nende Euroopa Liidu riikide hulka, kes usaldavad oma rahvast ega kahtle tema võimes riigipead valida. Kui varasemad valimised ei ole halba tulemust näidanud, siis see ei tähenda, et järgmised tulemused ei pruugi halvad olla.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Mart Nutt, palun!

13:03 Mart Nutt

Aitäh, austatud esimees! Austatud ettekandja! Presidendi otsevalimine annab presidendile rahvalt väga ulatusliku poliitilise mandaadi. Olukord, kus presidendil on tugev mandaat, aga tegelikult võrdlemisi ahtad võimupiirid, võib tekitada poliitilises süsteemis lisapingeid. Seda oleme ka näinud mõnes riigis,

kus on otsestele valimistele üle mindud, näiteks Soomes ja Tšehhis. Siit minu küsimus. Miks te ei soovi ka presidendi võimupiire üle vaadata ja rõhutate, et me peame parlamentaarset süsteemi jätkama, samal ajal tugevdades presidendi mandaati ja tekitades ootuse, et president peaks nagu tegema seda, mida ta teha ei saa?

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Nagu ma ütlesin sissejuhatavas ettekandes, meie fraktsioon leiab ja seaduseelnõu algatajad leiavad, et praegu põhiseaduse V peatükis toodud Vabariigi Presidendi ülesanded sobivad suurepäraselt ka rahva otsevalitud presidendile. Võrdleme ennast taas nende Euroopa Liidu riikidega, kus presidendi valib rahvas. Toome näite väga lähedalt – Leedu. Leedu presidendi valib rahvas, Leedu on parlamentaarse riigikorraldusega vabariik. Aga Leedu riigipea ülesanded, kohustused ja võimalused sekkuda poliitilistesse protsessidesse on võrreldavad ja kõrvutatavad Eesti Vabariigi põhiseaduses olevate Eesti riigipea ülesannete ja kohustustega, kuni sinnamaani välja, et nii Eesti Vabariigi presidendil kui ka Leedu riigipeal on õigus tagasi lükata parlamendis vastu võetud seadused, kui need on presidendi hinnangul vastuolus põhiseadusega. Nagu ma rõhutasin, tegelikult on väga tähtis ka see, kuidas üks või teine ametikandja oma ametiülesandeid sisustab. Taasiseseisvunud Eestil on olnud kolm presidenti. Nad on kõik väga erinevalt oma rolli sisustanud ja ma arvan, et ühe või teise autoriteet on kindlasti mõjunud nii seadusandjale kui ka valitsusele ja valitsuskoalitsioonile erinevalt. Nii et ma pean väga tähtsaks ikkagi konkreetset persooni, seda, kuidas ta oma ülesandeid sisustab.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Kalle Laanet, palun!

13:03 Kalle Laanet

Aitäh, austatud juhataja! Hea ettekandja! Tavaliselt on eelnõu seletuskirja lõpus üks rida, mis käsitleb kulusid. Kui palju see seadusmuudatus võiks riigieelarvele kulusid kaasa tuua?

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Kui te seda eelnõu hoolikalt vaatate, siis näete, et see rida on siin kirjas ka, seda erinevalt varasematest Keskerakonna selleteemalistest eelnõudest. Kui see eelnõu peaks saama seaduseks, siis tekib võimalus presidenti otse valida alles aastal 2021, mitte varem, sest me paneme ette, et põhiseadust võiks muuta kaks järjestikust parlamendikoosseisu. Kuna 2021. aasta kohta ei oska mina ega põhiseaduskomisjon ja kindlasti mitte ka valimiskomisjon öelda, kui palju maksab siis üldvalimiste korraldamine, on konkreetset summat seaduseelnõusse raske kirjutada. Aga me mööname, et üldvalimistega, mille otsevalimine kaasa toob, kahtlemata kaasnevad kulud. Praegu võiks neid võrrelda kuludega, mis tekivad parlamendivalimistel.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Igor Gräzin, palun!

13:03 Igor Gräzin

Riigikogu Toimetiste 6. numbrisse aastal 2002 kirjutasin ma artikli, kus ma enda arvates piisava selgusega põhjendasin, miks Eesti Vabariigi konstitutsioonis presidenti enam vaja ei ole. Ma ei ole aru saanud, kas sa oled seda lugenud või mitte, sest mitmed sinu argumendid viitavad sellele, et sa nagu ei ole selle teemaga kursis. Probleem on selles, et president on meil pigem aristokraat, kellel on loss, kokad, adjutantid, imagoloogid jne. Aga kas sa oskad nimetada kas või ühte Eesti Vabariigi presidendi tänast funktsiooni – tänast funktsiooni! –, mida ei saaks riigipeana rahulikult täita Riigikogu esimees ja kui vetostamisest rääkida, siis õiguskantsler? Ma arvan, et see institutsioon on oma aja ära elanud. Tore, et poisid olid nõus presidendiks olema, aga aitab! Sellel ei ole enam mõtet.

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Ma tean teie seisukohti ja olen seda eelnõu ette valmistades lugenud ka teie viidatud materjale. Ma ei jaga teie ega ka teie erakonna seisukohta, mis kunagi on välja käidud, justkui peaks presidendi ja peaministri ameti ühitama. Ka seda seisukohta ma ei jaga, ma ei arva, et see on hea mõte.

(Vahele hüüe.) Teie erakonna üks omanikest Rain Rosimannus on selle ettepaneku välja käinud. Aga mis puudutab teie soovi, et ma nimetaksin vähemalt ühe funktsiooni, mida ei tohiks anda kellelegi teisele peale Eesti Vabariigi presidendi, siis ma arvan, et seesama teie nimetatud vetostamine ongi selline funktsioon. Ma arvan, et õiguskantsler ei ole piisavalt kõrge ametiisik seda ülesannet täitma.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Peeter Ernits, palun!

13:03 Peeter Ernits

Lugupeetud juhataja! Hea esineja! Materjale lugedes tekkis mul küsimus. Reformierakonna juhatuse praegune liige Rein Lang on Põhiseaduse Assamblee eksperdigrupi juhina öelnud, et ei ole mingisugust võimalust või mingeid argumente, et otsevalimine tagasi lükata. Sama selget seisukohta on väljendanud ka Jüri Raidla. Kas sa oled nõus luuletaja Hando Runneliga, kes assamblee liikmena ütles: "Kui me otsevalimise välistame, siis me asume oma rahvast kastreerima." Me oleme praegu 12. kastreerimiskatsel. Oled sa sellega nõus?

13:03 Priit Toobal

Aitäh, hea kolleeg! Jah, ma olen sinuga saajaprotsendiliselt nõus.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Külliki Kübarsepp, palun!

13:03 Külliki Kübarsepp

Aitäh, hea juhataja! Hea ettekandja! Kes oleks Keskerakonna kandidaat järgmistel valimistel, kui presidenti valitaks otsevalimise teel?

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Ma eeldasin, et seesugune küsimus tuleb. See ei ole ühegi kindla presidendikandidaadi seaduseelnõu ja ma väga loodan, et see ei saa ka ühegi konkreetse erakonna presidendikandidaadi seaduseelnõuks. Keskerakond ei ole arutanud isegi mitte järgmiste presidendivalimiste kandidaadi küsimust, rääkimata siis valimistest, mis toimuvad aastal 2021.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Igor Gräzin, palun!

13:03 Igor Gräzin

Sa said jällegi natukene valesti aru. Tähendab, mis veto. Õiguskantsler ei kasuta mitte veto, vaid ta esitab hagi ja hagi võib esitada kes tahes, õiguskantsler seda enam. Nii et ei saa öelda, et õiguskantsler on liiga madal ametikoht selle jaoks. Kui praegune õiguskantsler kõlbas presidendi nõunikuks, kes nagunii vetodega tegeleb, siis ma arvan, et oma praeguses ametis peaks tal sellist võimet seda rohkem olema. Ma tahan tähelepanu juhtida sellele Nuti probleemile. Teatud juhtudel on väga tugev president riigile väga ohtlik. Näiteks see moment, kui Kert vahetati Kõutsi vastu ja Lennart Meri teadlikult viis olukorra selleni, et meil oli kaks ülemjuhatajat korraga. Me peame õnne tänama, et sel ajal sõjalist konflikti ei olnud. Kujuta nüüd endale korraks ette, et president oleks olnud otse valitud. Ma väidan, et sellisel kujul, nagu te praegu selle esitate, on otsevalimine põhiseaduse seisukohalt väga ohtlik. Kas on?

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Kahtlemata on otse valitud president ohtlik sellisele valitsuskoalitsioonile, kes ei kuula rahvast.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Vilja Savisaar-Toomast, palun!

13:03 Vilja Savisaar-Toomast

Aitäh, härra esimees! Hea ettekandja! Sinu ettekandes jäi mulle üks mõte arusaamatuks. Kui sa kirjeldasid, millised võimalused on Euroopa riikides presidenti valida, ütlesid sa, et on ka võimalus moodustada spetsiaalne valimiskogu. Nüüd ma ei saa aru. Meil on ka spetsiaalselt moodustatud valimiskogu. Miks sa neid eristad ja ütled, et üks ei kõlba, aga teine on hea? Meil on ka väga kindlate reeglite järgi moodustatud valimiskogu.

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Ma oma ettekandes pigem kritiseerisin sellist segasüsteemi. Mulle väga sobib variant, kui rahvas valib presidenti, nagu näeb ette see hea seaduseelnõu. Kindlasti on segavariandist parem see, kui teda valib ainult parlament või ainult valimiskogu, nii nagu näiteks on Saksamaal või Itaalias, kus parlament ei sekku presidendi valimisse ega ka valimiskogu tegevusse, seal on olemas eraldi moodustatud valimiskogu. Seal ei ole mitut vooru, et kui parlament hakkama ei saa, siis läheb valimine valimiskokku, nii nagu meil Eestis on. Tegelikult on ju ka võimalik, et valimiskogu ei vali presidenti ära ja valimine tuleb uuesti parlamenti ja siis valimiskokku. Ma kritiseerisin seesugust segavarianti. Olgu üks puhas variant – kas rahvas, parlament või valimiskogu –, mitte nii, nagu meil praegu on.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Jaanus Karilaid, palun!

13:03 Jaanus Karilaid

Aitäh juhatajale! Hea kolleeg! Kaks nädalat tagasi esines parlamendis president Toomas Hendrik Ilves. Ta hurjutas valitsust ja väitis, et talle ei meeldi hiljutine ministrite väljavahetamine ega koalitsioonilepingu täiendamine sellisel viisil. Kas selline käitumine on kohane ilma rahva mandaadita presidendile? Kas see oleks kohane siis, kui presidendil oleks rahva mandaat?

13:03 Priit Toobal

Aitäh! Isklikku seisukohta avaldades arvan, et president Ilves, kritiseerides parlamendi avaistungil ühe valitsuserakonna siseasju, ei käitunud korrektselt. See, kuidas üks erakond tahab vahetada oma valitsusmeeskonnas liikmeid, on tema ainupädevuses ja selle kohta ei tohiks riigipea oma seisukohta avaldada, ükskõik, kui see on talle ka arusaamatu või peab ta seda mõttetuks. Ma arvan, et see ei ole päris kohane. Aga nagu ma ütlesin, palju sõltub sellest, missugune autoriteet on ühel või teisel ametikandjal, mehel või naisel, kes sellele positsioonile on valitud, praegu siis sellise mehhanismi järgi, nagu näeb ette kehtiv põhiseadus.

13:03 Esimees Eiki Nestor

Mart Nutt, palun!

13:03 Mart Nutt

Aitäh, härra esimees! Austatud ettekandja! Selles arutelus siin, mis on presidendi otsevalimise ümber toimunud sisuliselt tegelikult juba aastast 1990, on ühe argumendina välja toodud, et see olla kooskõlas Eesti poliitiliste tavadega. Kui me vaatame Eesti poliitilist ajalugu, siis näeme, et presidendi n-ö otsevalimist on olnud üks kord kogu selle aja jooksul. See oli 1992. aastal valimiste esimeses voorus. 1920. aasta põhiseadus ei näinud üldse ette presidendi institutsiooni, 1934. aastal nähti küll ette riigivanema otsevalimine, aga seda kunagi ei teostatud, ja 1938. aasta põhiseadus sisuliselt välistas presidendi otsevalimise. Kas me ei peaks nagu sellest n-ö tavast, et presidenti pole seni otse valitud, Eestis ikkagi kinni pidama?

13:04 Priit Toobal

Aitäh! Põhiseaduskomisjoni arutelul Jüri Adams, kes on komisjoni liige, peatus samal teemal ja meenutas, kuidas uut põhiseadust kokku pannes see protsess käis. Seal olnud tõesti üks enim vaieldud küsimus, kas Vabariigi Presidenti peaks valima parlament või rahvas, ja kuna kokku ei suudetud leppida, siis tehti seesugune vahevariant, mida ma siin täna mitu korda kritiseerinud olen. Mina oma ettekandes ei öelnud, et presidendi otsevalimine käib kuidagi kokku Eesti senise poliitilise kultuuriga. Ma pigem

rääkisin Euroopa Liidu poliitilisest tavast ja kultuurist ning nimetasin arve selle kohta, kuidas Euroopa Liidus on presidente valides käitunud. Täna ei ole mul tuua ühtegi seesugust näidet – võib-olla teil on, kuna te olete komisjoni ettekandja –, et oleks liigutud presidendi rahva poolt valimiselt tagasi parlamendi poolt valimisele. Tšehhis oli vastupidi: 2012. aastani valis presidenti parlament, aga siis mindi üle rahva poolt otsevalimisele. Teistpidi näiteid mul tuua ei ole.

13:04 Esimees Eiki Nestor

Kell on 13.00.20. Istung on lõppenud. Jätkame homme sealt, kus täna pooleli jäime.

Istungi lõpp kell 13.01.